

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «**Напрями удосконалення соціальної політики
України в умовах євроінтеграції**»

Виконала: студентка магістратури за
спеціальністю
281 Публічне управління та
адміністрування
Валерія ПРИСЯЖНЮК

Керівник: Тетяна ПІДЛІСНА
к.н.д.у., доцент
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та
ініціали)

Рецензент: _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та
ініціали)

Хмельницький – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

Валерія ПРИСЯЖНЮК Напрями удосконалення соціальної політики України в умовах євроінтеграції. Магістерська робота.

У теоретичному розділі роботи сформульовані теоретико-методологічні засади формування соціальної політики України в умовах євроінтеграції. Зокрема, на основі порівняльного аналізу підходів різних вчених визначено зміст поняття «соціальна політика» (у широкому й вузькому розумінні), встановлено перелік об'єктів і суб'єктів соціальної політики, систематизовано основоположні принципи розбудови соціальної політики, її актуальні завдання, а також відображено взаємозв'язок з економічною політикою держави. Проведене дослідження дозволило виділити основні складові соціальної політики України як складної, відкритої системи.

У дослідницько-аналітичному розділі проаналізовано стан та основні тенденції розвитку соціальної політики в Україні та інших державах світу. Зокрема, класифіковано наявні у світі моделі соціальної політики за такими ознаками, як тип політико-господарського режиму, суб'єкт відповідальності, ступінь участі держави, рівень витрат держави на цілі соціального забезпечення. Виконано порівняння вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо визначення прожиткового мінімуму та споживчого кошика. Окреслено проблеми, викликані певними диспропорціями у системі державних соціальних стандартів. Обґрунтовано роль збалансованої системи соціальних стандартів у формуванні соціально орієнтованої ринкової економіки.

У рекомендаційному розділі сформульовані основні концепти нової моделі соціальної політики України. До базових характеристик моделі соціальної політики економічного спрямування належать усі ті характеристики, які визначаються економічною політикою держави. До характеристик соціального спрямування віднесені ті, що визначають основи соціального обслуговування і соціальних відносин. Що стосується групи характеристик загального спрямування, то сюди мають увійти основоположні принципи, на

яких базуватимуться процеси формування та реалізації соціальної політики.

У роботі охарактеризовані функції соціальної інфраструктури як необхідного зовнішнього середовища для процесів соціальної самоорганізації. Основними постулатами парадигми розбудови та організації соціальної інфраструктури є: поєднання державного регулювання й ринкових механізмів саморегулювання, розширення застосування публічно-приватного партнерства у її ключових сферах, забезпечення інтеграції суб'єктів комплексу з іншими видами господарської діяльності.

Ключові слова: державні соціальні гарантії, прожитковий мінімум, соціальна інфраструктура, соціальна політика, соціальний захист населення, соціальні стандарти.

Valery Prysiashnyuk Directions for improving the social policy of Ukraine in the context of European integration. Master thesis.

In the theoretical section of the work the theoretical and methodological bases of formation of social policy of Ukraine in the conditions of European integration are formulated. The research and analytical section analyzes the state and main trends in social policy in Ukraine and other countries. The recommendation section formulates the main concepts of the new model of social policy of Ukraine. The structural and logical scheme of formation of social infrastructure according to criteria of increase of quality of life and development of labor potential is offered.

Key words: state social guarantees, subsistence minimum, social infrastructure, social policy, social protection of population, social standards.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	9
1.1. Поняття, об'єкти й суб'єкти соціальної політики	9
1.2. Основоположні принципи і завдання соціальної політики, її взаємозв'язок з економічною політикою держави	13
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ	20
2.1. Аналіз основних моделей соціальної політики	20
2.2. Оцінка рівня державних соціальних стандартів в Україні та перспектив їх підвищення відповідно до євроінтеграційних вимог	32
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	42
3.1. Основні концепти нової моделі соціальної політики України	42
3.2. Розвиток соціальної інфраструктури у контексті підвищення якості життя та відтворення робочої сили	53
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна політика є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Це складова загальної політики, втілена у соціальні програми і різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства.

Передбачена соціальною політикою функція соціального вирівнювання спрямована на досягнення синтезу між гарантованою законом свободою в економічній сфері (прояв хаотичності) і зобов'язаннями держави у забезпеченні соціальної справедливості та захищеності (досягнення порядку завдяки балансу інтересів різних соціальних верств населення).

З огляду на відмінності культурного і політичного статусу, своєрідність менталітету, історичні особливості та інші чинники, різні держави по-різному вирішують питання про формування соціальної політики. Зокрема, у ліберальній соціальній державі перевагу віддають забезпеченню рівності соціальних шансів, у консервативній – досягненню балансу соціальних шансів (можливостей) та умов, а в соціал-демократичній – соціальній рівності громадян. Але, незважаючи на відмінності національних моделей, соціальна політика незмінно гарантує громадянам гідний рівень життя, надійний соціальний захист, мінімізацію соціальних ризиків, умови для самореалізації творчого потенціалу тощо.

Для України на сучасному етапі є досить актуальним питання вироблення власних концептуальних засад розбудови соціальної політики для підвищення рівня життя людей і загального добробуту нації в умовах євроінтеграційних процесів.

Питання становлення і розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки є предметом досліджень багатьох науковців, серед яких О.О. Фурсін [61], Ю.П. Колбушкін, О.І. Клімова і А.М. Петрик [20], Д.М. Сковронський [56] та ін. Чимало вчених (О.О. Бутник [5], О.М. Головня і І.П. Кінаш [8; 16–18], Л.А. Гордієнко [9], К.В. Денисенко [11], І.Б. Іличок [14], М.П. Іщенко,

А.О. Овчаренко і Я.В. Подолян [15], С.В. Кудлаєнко та Л.О. Чорна [22; 66], Н.Б. Ларіна [23], Г.С. Лопушняк [25–28], У.І. Моторнюк [31], Л.А. Підпригора [40], О.В. Сімкіна [55], В. Скуратівський [57], К.В. Слюсаренко і М.М. Садовенко [58], О.В. Смагло [59], І.В. Андрусихена [62], В.О. Красовський [64], К.Ю. П'ятак [65] та ін.) вивчають проблеми формування і реформування соціальної політики, розробки та удосконалення державних соціальних стандартів. Дослідженню особливостей функціонування соціальної інфраструктури присвячені наукові праці М.В. Осипенко [35], Н.Г. Пігуль [38–39], І.М. Пріхно [41] та ін. Ще один важливий напрям досліджень – розробка системи соціального захисту населення, соціального страхування та їх фінансового забезпечення. У цій сфері опубліковані наукові праці таких вчених, як В.Г. Бульба та О.В. Євтухов [4], О.І. Данилюк [10], О.В. Насібова [32], А.Ю. Огінська [34], Л.В. Осіпова і Н.В. Грищик [36] та ін.

Чимало науковців (О.С. Александрова [1], Т.С. Ігнатенко [13], В.В. Клименко і Г.М. Лозова [19], О.В. Красота [21], Н.Р. Лисюк [24], Н.О. Мороз [30], О.П. Пащенко [37], О.Г. Рябека [51], Я.В. Сало [52–54], М.С. Татаревська [60]) обґрунтовують доцільність першочергової орієнтації соціальної політики держави на формування й підтримку середнього класу.

Багато наукових публікацій присвячено дослідженню питань розробки та впровадження системи соціальних стандартів. Зокрема, В. Вітер [7] узагальнив підходи до застосування прожиткового мінімуму як основного соціального стандарту для оцінювання рівня життя населення країни. Н.О. Мазур і А.В. Ткачук [29] виконали порівняльний аналіз тенденцій формування системи соціальних стандартів (у першу чергу встановлення прожиткового мінімуму) в Україні та за кордоном. А.Л. Бикова, А.В. Лобза, Л.Ю. Семенова [3] дослідили соціальні стандарти прожиткового мінімуму з точки зору забезпечення основних державних гарантій, встановлених законодавством України. Л.В. Шостак, М.О. Михальчук і А.О. Данечкіна [68; 69] обґрунтували пропозиції щодо поліпшення соціальної політики держави шляхом встановлення адекватних розмірів прожиткового мінімуму та збільшення

кількості товарів споживчого кошика на основі вивчення зарубіжного досвіду та наукових підходів. С.В. Березюк і О.С. Колесов [2] охарактеризували особливості формування рівнів споживчого кошика і прожиткового мінімуму в різних країнах. А.В. Василик і К.П. Кузьменко [6] дослідили стан і тенденції зміни базових соціальних стандартів в Україні та окреслили напрями їх модернізації у контексті формування постіндустріальної економіки та євроінтеграційних процесів. О.О. Євсєєва [12] обґрунтувала необхідність перегляду чинної нормативно-правової бази регулювання соціальних стандартів і соціальних гарантій та приведення її у відповідність до європейських норм. М.І. Небава [33] запропонував авторський підхід до формування реального прожиткового мінімуму як базової соціально-економічної гарантії й індикатора рівня малозабезпеченості. О.О. Шишкіна і Г.В. Погоріла [67] проаналізували методи визначення прожиткового мінімуму в різних країнах. Л.М. Яременко та Я.А. Пономаренко [70] розкрили соціально-економічне значення споживчого кошика.

Враховуючи важливість для України формування моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, питання удосконалення соціальної політики залишається актуальним у контексті досягнення збалансованості між виконанням державою функції соціального вирівнювання доходів та захисту населення від соціальних ризиків, з одного боку, а з іншого – посиленням дії в умовах євроінтеграції об'єктивних економічних законів, наслідком яких, крім іншого, є соціальна нерівність у суспільстві.

Мета та завдання роботи. Метою магістерської роботи є систематизація теоретико-методологічних положень та обґрунтування практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання:

- визначити зміст поняття “соціальна політика”, її об’єкти та суб’єкти;
- систематизувати основоположні принципи і завдання соціальної політики, пояснити її взаємозв’язок з економічною політикою держави;

- виконати аналіз моделей соціальної політики різних країн світу;
- оцінити рівень та перспективи підвищення державних соціальних стандартів в Україні відповідно до євроінтеграційних вимог;
- визначити основні концепти нової моделі соціальної політики України;
- окреслити актуальні аспекти розвитку соціальної інфраструктури у контексті підвищення якості життя та відтворення робочої сили.

Об'єкт дослідження – процеси трансформації соціальної політики України відповідно до сучасних вимог євроінтеграції.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та прикладні аспекти удосконалення соціальної політики України за критерієм підвищення рівня життя населення.

Методи дослідження. У ході дослідження використані такі наукові методи: абстрактно-логічний метод – для з'ясування сутності понятійно-категорійного апарату у сфері соціальної політики; порівняння – для з'ясування відмінностей у моделях соціальної політики різних держав; аналізу, синтезу та моделювання – для з'ясування основних проблем у сфері соціальної політики України та обґрунтування способів їх ефективного подолання; гіпотетично-дедуктивний метод – для формулювання і подальшої перевірки гіпотези про взаємообумовленість економічного і соціального порядків у політиці держави.

Інформаційна база дослідження. У процесі дослідження використані: теоретико-методологічні положення, що висвітлюються у монографіях, наукових статтях та інших фахових публікаціях, присвячених питанням формування та удосконалення соціальної політики; законодавча база у сфері державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій; статистичні дані, що характеризують основні тенденції функціонування вітчизняної соціальної сфери.

Практичне значення одержаних результатів. Надані рекомендації щодо удосконалення соціальної політики України зорієнтовані на прискорення євроінтеграційних процесів та підвищення рівня життя населення.

Структура магістерської роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Поняття, об'єкти й суб'єкти соціальної політики

Соціальна політика є суспільно-історичним явищем: вона з'являється разом з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини [64, с. 52].

Серед інших складових внутрішньої політики держави пріоритетність соціальної політики зумовлена тим, що вона:

1) є своєрідним індикатором розвитку суспільства, що сприяє зростанню добробуту населення, зниженню соціального напруження, досягненню стабільності та рівноваги у суспільстві;

2) виконує регулюючу і стимулюючу роль у динамічному розвитку суспільства;

3) покликана забезпечити гарантовані Конституцією права і свободи громадян;

4) є інтегральною частиною макроекономічного регулювання, оскільки реалізація заходів соціальної політики впливає на низку економічних параметрів, збільшує норму споживання і зменшує нагромадження, підвищує сукупний попит [38, с. 118].

Соціальна політика – це діяльність держави, спрямована на створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні; соціально-економічні заходи держави, підприємств, місцевих органів влади, спрямовані на захист населення

від безробіття, інфляції, знецінення трудових заощаджень. В основі базової концепції соціальної політики – задоволення таких основних людських потреб, як здоров'я, особиста безпека, освіта, праця, добробут, житло [64, с. 52].

У вузькому розумінні соціальна політика означає діяльність її суб'єктів щодо формування соціальної безпеки особи і суспільства. У широкому розумінні під соціальною політикою розуміють систему управлінських, регулятивних, саморегульованих форм і способів діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень, дій, що втілюються у соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, збалансованості соціальних інтересів, формування соціальних цінностей. Слід зауважити, що соціальна політика – це система не лише інституціональних, а й надінституціональних (таких, що перебувають у компетенції інших соціальних інститутів) державних і громадських, суспільних і особистих, індивідуальних способів і форм діяльності, спрямованих на соціальний розвиток, створення умов для всебічної самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил.

Відтак, соціальна політика означає діяльність національної влади щодо організації та підтримання добробуту держави на користь її громадян. Для реалізації соціальної політики держава шляхом регулювання втручається у перерозподіл суспільних благ, зменшує негативні наслідки функціонування ринку праці. Будучи головним завданням соціальної політики, перерозподіл державою суспільних благ здійснюється з метою забезпечення колективних соціальних потреб (охорона здоров'я, освіта, охорона праці, професійне навчання тощо) та соціального забезпечення тієї частини населення, яка потребує допомоги держави (особи з інвалідністю, безробітні, пенсіонери, багатодітні сім'ї) [58, с. 82].

Водночас вузьке і широке розуміння соціальної політики умовне. Існує цілісна соціальна політика, яка охоплює і вузький, і широкий її зміст. Соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини – з іншого, органічно поєднані: без розвинених соціальних

відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [31, с. 25].

Українські дослідники пропонують свою класифікацію визначень соціальної політики держави, а саме:

1) перша, найбільш різноманітна група походить з ототожнення соціального та суспільного, тобто соціальна політика розглядається як “суспільні дії щодо розв’язання проблем, які стосуються всього суспільства”.

Мета соціальної політики – сприяти досягненню цілей суспільства;

2) друга група передусім враховує соціально-трудові відносини та орієнтована на їх стабілізацію, регламентування відносин праці та капіталу, виключаючи екстремістські або радикальні варіанти розв’язання протиріч;

3) третя група концепцій розглядає соціальну політику як вид суспільної діяльності, орієнтованої на потенційно соціально небезпечні верстви населення – декласовані елементи, непрацевдатних, маргіналів, щоб через систему державної допомоги та суспільної благодійності забезпечити цим верствам мінімально прийнятний рівень задоволення їх потреб, добробуту і таким чином захистити заможні верстви від “можливої неконтрольованої люті”;

4) четверта група концепцій розглядає соціальну політику як інструмент для пом’якшення негативних наслідків індивідуальної та соціальної нерівності через систему перерозподільчих заходів. Як правило, дії в рамках такого підходу мають на меті втримати диференціацію доходів різних верств населення в безпечних межах, а засобом виступає податкова політика;

5) п’ята група виходить з принципів соціального партнерства і соціальної справедливості як базових цінностей соціальної держави і сучасного громадянського суспільства.

На сьогодні у наукових колах прийнято розглядати соціальну політику держави як орієнтовану першочергово на соціальний захист населення, забезпечення задоволення першочергових життєвих потреб, підтримку необхідних умов життя, соціальне забезпечення, охорону навколишнього

середовища. При цьому науковці переважно сходяться на тому, що до соціальної політики примикають політика регулювання доходів населення і оплати праці, політика зайнятості.

Об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема, соціальні відносини, процеси життєдіяльності соціуму, які безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей (рисунок 1.1).

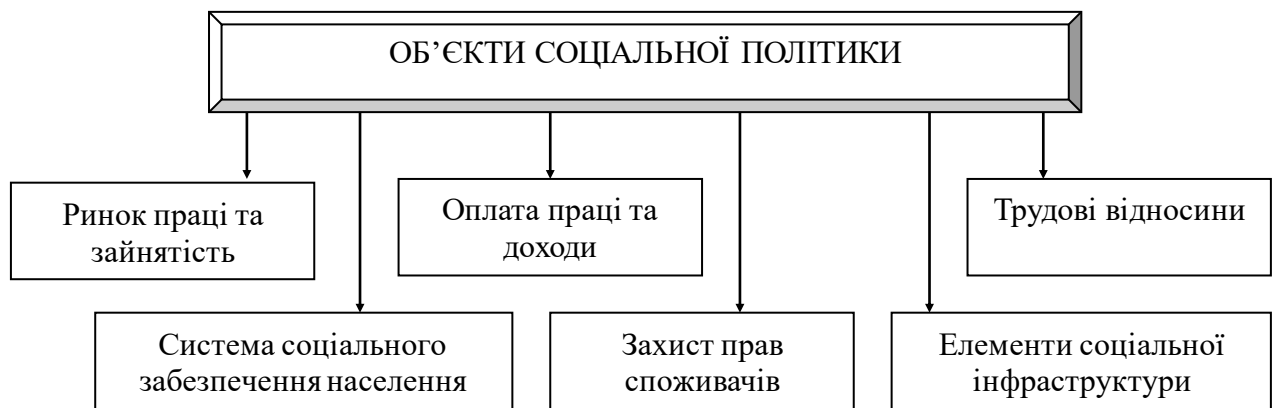

Рисунок 1.1 Об'єкти соціальної політики

Джерело: [31, с. 25]

До суб'єктів соціальної політики належать людина, суспільство, держава, соціальні інститути і спільноти, політичні партії, громадські організації, асоціації громадян, колективи, фонди тощо. Перелічені суб'єкти мають різний суспільний характер, здійснюють соціальну діяльність у багатьох галузях суспільного виробництва, мають різні масштаби, глибину, можливості, способи та засоби впливу на розвиток соціального буття.

Основними складовими соціальної політики в Україні на сучасному етапі розвитку є (рисунок 1.2):

- політика у сфері доходів населення, яка передбачає встановлення параметрів життєвого рівня, соціальних стандартів життя, забезпечення зростання заробітної плати;

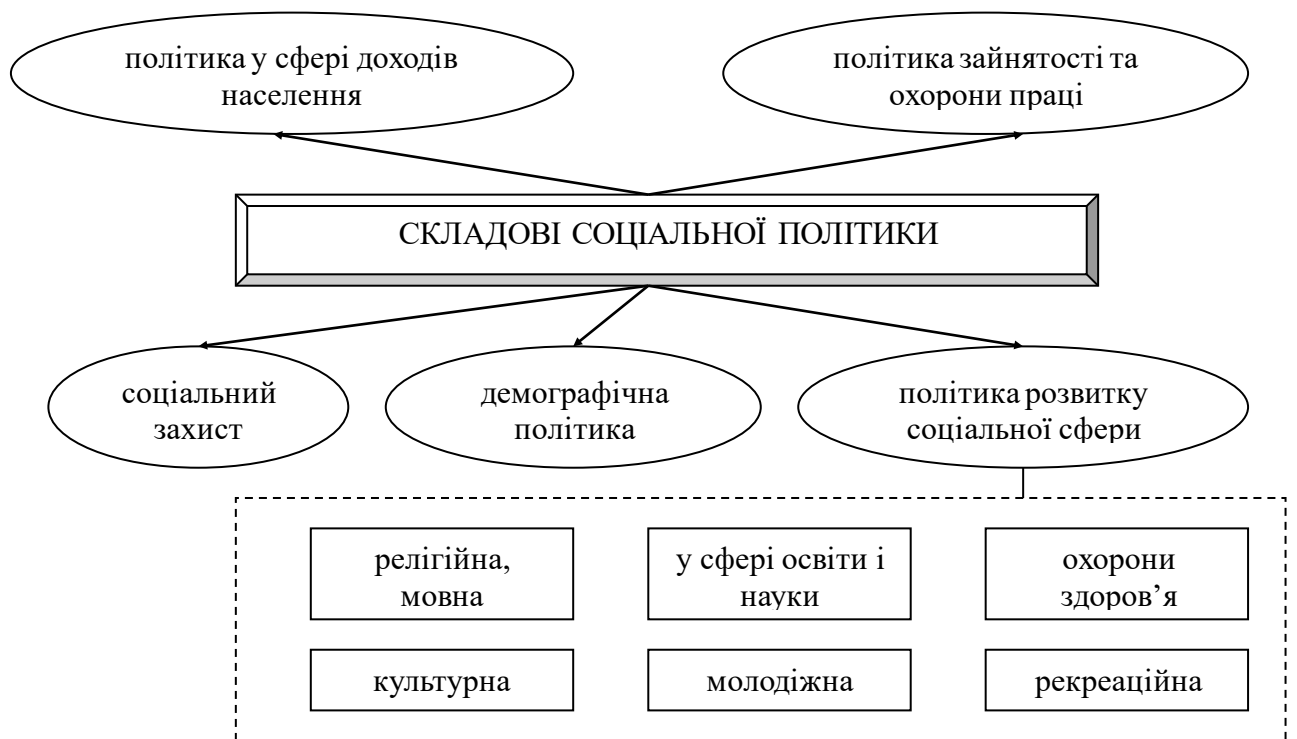

Рисунок 1.2 Основні складові соціальної політики України

Джерело: [64, с. 55]

– політика зайнятості та охорони праці, яка передбачає законодавче встановлення видів і форм соціального страхування, засобів охорони праці, запобігання безробіттю, забезпечення повної продуктивної зайнятості;

– соціальний захист, що передбачає встановлення параметрів пенсійного забезпечення та інших видів соціальної допомоги, соціального страхування, соціального обслуговування, соціальних гарантій і пільг;

– демографічна політика, яка передбачає стимулювання репродуктивного зростання населення, регулювання міграційних процесів, державну допомогу сім'ї;

– політика розвитку соціальної сфери: мовна, культурна, молодіжна, релігійна, рекреаційна політика, у сфері освіти, науки, охорони здоров'я тощо.

Таким чином, важливими умовами ефективної реалізації соціальної політики є: утвердження динамічності механізму регулятивної діяльності, спрямованої на збагачення соціального потенціалу суспільства; пошук її ефективних способів та форм, усунення невиправданих і малоефективних,

насамперед консервативних методів регулювання, які гальмують процес утвердження цінностей соціального буття; відмова від форм та методів управління, які породжують соціальне відчуження людини.

1.2. Основоположні принципи і завдання соціальної політики, її взаємозв'язок з економічною політикою держави

Ефективний процес реалізації соціальної політики відбувається на основі науково обґрунтованих принципів, які визначають найважливіші та найсуттєвіші моменти її здійснення (рисунок 1.3).

Рисунок 1.3 Принципи соціальної політики

Джерело: [31, с. 26]

Під принципами державної соціальної політики прийнято розуміти основні засади, ідеї, положення, які є орієнтирами, вимогами її реалізації і відображають сутність соціальної держави.

Незаперечним є те, що соціальна політика має ґрунтуватися на пізнанні

законів суспільного розвитку, виявленні в усіх сферах суспільного життя глибинних тенденцій, що зумовлюють процеси самореалізації людиною власного соціального потенціалу, впливають на її соціальну безпеку, а також у здійсненні цілеспрямованого впливу на них суб'єктів регулятивної діяльності [59, с. 70].

Принципи соціальної політики можна поділити на загальні та специфічні. До загальних належать ті, що характерні для усіх видів державної соціальної політики, а саме: публічності і прозорості, верховенства права, соціальної справедливості, відкритості, відповідальності, участі, ефективності, відповідності (узгодженості), солідарності, самозабезпечення та самозахисту, рівності можливостей, рівноправності, співучасті, субсидіарності, демократизму, об'єктивності, соціального партнерства, стабільності і безперервності, гармонійності розвитку людини, директивності, трипартизму, єдності теорії і практики, зіставності та порівнянності, взаємозв'язку, гнучкості, пріоритетності, своєчасності, історичності, наукової обґрунтованості та принцип бюджетного контролю. Специфічні принципи підкреслюють особливі ознаки певного виду державної соціальної політики (політики розподілу і перерозподілу суспільного продукту, державної політики зайнятості і охорони праці, державної політики у соціальній сфері, державної демографічної політики, державної соціо-екологічної політики, державної політики у сфері соціального захисту населення та державної політики гармонізації соціально-економічних інтересів) або її підвиду (наприклад, державної молодіжної політики, державної сімейної політики, державної політики у сфері освіти та ін.) [27].

Відповідно до чинного законодавства України основними засадами внутрішньої політики у соціальній сфері визначено:

- забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг;

- надання громадянам упродовж усього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пільг;

- досягнення ефективного демографічного розвитку;
- трансформація державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, зокрема шляхом забезпечення партнерства між найманими працівниками і роботодавцями, власниками підприємств та професійними спілками;
- зменшення соціального розшарування і подолання бідності, зокрема шляхом сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, самозайнятості населення, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах усіх форм власності;
- створення умов для гідного життя людей похилого віку, удосконалення системи пенсійного забезпечення, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування;
- забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, удосконалення системи підтримки соціально незахищених верств населення та інші.

Отже, пріоритетність соціальної політики серед інших складових державної політики визначається насамперед Конституцією України, оскільки вона покликана забезпечити громадянам гарантовані Основним Законом права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, охорону здоров'я та медичну допомогу, освіту, житло, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище [38, с. 119].

Мета соціальної політики полягає у створенні умов для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною її соціальних інтересів і потреб, освоєння соціальних цінностей, підтримання у суспільстві соціальної цілісності, стабільності та соціальної злагоди.

За умов трансформації суспільних відносин, формування соціальної держави й громадського суспільства соціальна політика має на меті звузити, а в перспективі нейтралізувати роль у соціальному житті факторів, які втрачають соціальне значення або гальмують процес суспільної соціодинаміки, і створити

умови для посилення ролі детермінант, чинників, які посилюють соціальну безпеку людини і сприяють соціальному поступу.

У цьому зв'язку можна визначити основні завдання соціальної політики (рисунок 1.4).

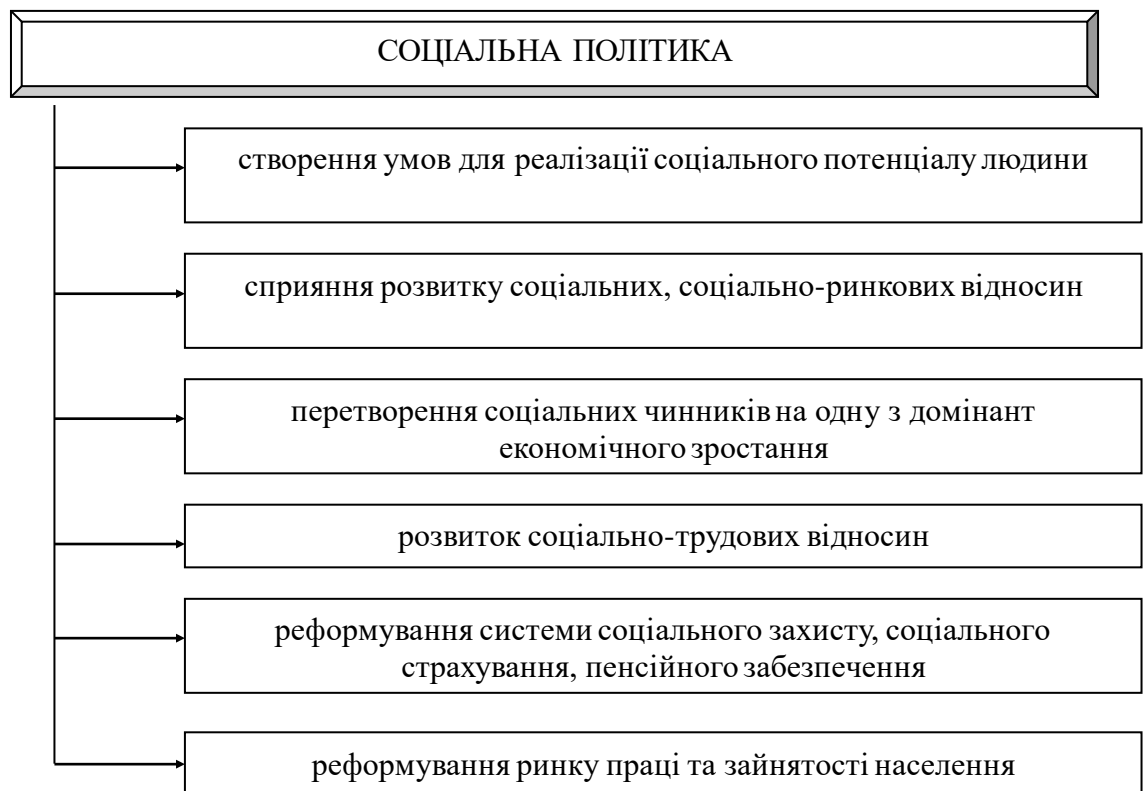

Рисунок 1.4 Основні завдання соціальної політики держави

Прим.: складено автором на основі [31, с. 25–26]

Системоформуючий характер соціальної політики спричинений тим, що соціальна політика виступає елементом життєздатності суспільства, його стабілізації, консолідації та розвитку.

Особливістю соціальної політики є необхідність доведення її кінцевих результатів до кожного громадянина. У зв'язку з цим місцевий рівень виявляється основною ланкою здійснення заходів соціальної політики. У соціальній державі безпосереднім суб'єктом виконання означених завдань є місцеве самоврядування.

Базовим механізмом функціонування соціальної держави є економічна політика. Основоположний для соціальної держави принцип загального

добробуту обумовлює як необхідну умову її існування високий рівень економічного розвитку, що дозволяє забезпечувати прожитковий мінімум для кожного громадянина. Тому важливим моментом розбудови соціальної держави є створення її відповідної економічної бази.

Згідно зі світовим досвідом, найефективнішою економічною моделлю, яка дозволяє найбільш повно реалізувати принципи соціальної держави, є соціально орієнтована ринкова економіка. При цьому ринкові механізми забезпечують економічну ефективність, а державна участь – соціальне спрямування за допомогою податково-фіскальних механізмів, заходів грошово-кредитної та бюджетної політики [64, с. 54].

Економічна політика соціальної держави передбачає: поглиблення ринкової трансформації економіки; створення нормативно-законодавчої бази та необхідної інфраструктури; сприяння розвитку та співіснуванню державного і приватного секторів економіки, які мають рівні права (без особливих пільг і виключних привілеїв); стимулювання розвитку соціально-благодійницької діяльності. В економічній політиці соціальної держави необхідне сполучення заходів державного регулювання, конкуренції, розвитку особистої ініціативи громадян щодо забезпечення власного добробуту [31, с. 25–26].

Кожне рішення держави в рамках її соціальної політики завжди має економічний вплив – прямий чи опосередкований. Економічний вплив соціальної діяльності держави проявляється шляхом:

- 1) гарантування індивідам і сім'ям мінімального доходу, незалежно від ринкової вартості їх праці (власності) чи її відсутності;
- 2) зменшення рівня незабезпечення через надання можливості компенсувати в мінімальному розмірі деякі непередбачувані соціальні ризики, котрі в іншому випадку призвели б індивідів та їх родини до матеріальної кризи, якщо не дефолту;
- 3) надання практично всім громадянам незалежно від суспільного статусу чи майнового становища мінімальних соціальних послуг.

Крім того, соціальна політика держави здатна впливати на її економічний

розвиток за допомогою ряду властивих їй специфічних аспектів, серед яких стимулювання тих соціальних груп, котрі відіграють провідну роль у розгортанні економічного прогресу; сприяння рівності економічних можливостей у представників різних соціальних груп і сприяння більш справедливому розподілу вигод від економічного прогресу між членами суспільства; розв'язання соціальних конфліктів, що виникають у процесі економічного розвитку.

Однак найбільшим чином економічний вплив соціальної діяльності держави проявляється на рівні державних фінансів та на рівні економічного розвитку країни в цілому, оскільки реалізація будь-яких заходів державної соціальної політики веде до здійснення фінансових витрат (бюджетних видатків) і, як наслідок, до посилення податкового тягаря для фізичних і юридичних осіб, щоб забезпечити необхідний рівень бюджетних надходжень [22, с. 208].

Загалом, індикаторами для визначення ефективності соціальної політики вважаються: індекс розвитку людського потенціалу; показники рівня життя; мінімальні державні стандарти (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата); соціально-демографічні показники (тривалість життя, динаміка захворюваності, народжуваності, смертності тощо); показники економічної активності населення (рівень зайнятості і безробіття, самозайнятість, міграція населення і її причини, міграція інтелектуалів); показники соціальної напруженості (участь у страйках і різних політичних заходах, динаміка злочинності, корупція, поріг безробіття); показники розвитку соціальної сфери (частка державних і комерційних структур, рівень бюджетної забезпеченості регіону, позабюджетні соціальні фонди, співвідношення платних, пільгових і безкоштовних послуг); частка витрат на екологію у ВВП.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ

2.1. Аналіз основних моделей соціальної політики

Класифікація моделей соціальної політики здійснюється за низкою критеріїв. Зокрема, у більшості досліджень виділяють основні моделі: “бісмарківська” модель (названа ім’ям її родоначальника – канцлера Отто фон Бісмарка) встановлює тісний зв’язок між ступенем соціального захисту та успішністю (тривалістю) професійної діяльності; “беверіджська” модель (Beveridge) виходить з того, що будь-яка особа, незалежно від того, чи належить вона до економічно активного населення, має право на мінімальну захищеність від старості, захворювань чи іншої причини зменшення своїх матеріальних ресурсів. Ця модель набула поширення у Великій Британії і країнах т. зв. “скандинавського соціалізму” (передусім Швеції), які досягли значних результатів у розв’язанні, наприклад, проблем бідності і безробіття.

З цієї точки зору можна розглядати два основних варіанти – консервативної політики і політики “соціального ринкового господарства”.

Перший варіант обґрунтовується у працях представників класичної макроекономічної теорії. Вони вважають ринковий механізм досконалим, а тому державі не варто здійснювати широкомасштабне втручання у розподіл доходів з метою вирівнювання доходів різних груп населення. Держава повинна допомагати тільки тим людям, які дійсно потребують соціального захисту (наприклад, особи з інвалідністю, пенсіонери та ін.). Надмірне вирівнювання доходів завдає серйозної шкоди ринковій економіці.

В обґрунтування цього висновку наводяться такі аргументи. По-перше, така політика підриває стимули до праці і підприємницької діяльності. По-друге, робить практично неможливим природний процес переливу людських ресурсів з однієї галузі до іншої. Якщо в одній галузі рівень доходів вищий, ніж

в іншій, то це абсолютно нормально для ринкової економіки. Така ситуація є сигналом для того, щоб зайнятість у першій галузі зросла, а в другій зменшилась. У результаті забезпечується стабільний розвиток ринкової економіки. Якщо ж держава буде вирівнювати доходи в обох галузях, то це ускладнить перелив людських ресурсів, а отже, і розвиток ринкових відносин. По-третє, прагнення до вирівнювання доходів зробить неминучим посилення податкового тягаря на багатих членів суспільства, що негативно позначиться на величині заощаджень, а отже, і інвестицій.

Консервативна політика поширена у США, а також “нових індустріальних країнах” (Тайвань, Сінгапур, Південна Корея, Аргентина, Мексика, Бразилія, Чилі).

Система “соціального ринкового господарства”, обґрунтована німецьким економістом Л. Ерхардом і теоретиками “шведської моделі соціалізму”, передбачає дещо інший підхід до розподілу доходів. Вона характерна для країн Північної Європи, Німеччини, Австрії, Нідерландів та ін.

Розроблена Л. Ерхардом модель соціального ринкового господарства ґрунтувалася на концепції вільного ринкового механізму, але не всупереч, а завдяки державному втручанню. Саме держава створювала умови для функціонування ринку, забезпечувала відбір найбільш ефективних форм відтворення, контролювала розвиток вільного підприємництва і конкуренції.

У соціал-демократичній моделі акцент робиться як на соціальному перерозподілі доходів через фіскальну політику, так і на зайнятості. Ця модель характеризується тим, що на ринку праці представлена велика частина населення, а ступінь зайнятості, у т.ч. “штучної”, ініційованої державою, досить висока. У консервативній моделі також основна увага приділяється зайнятості, а не соціальному перерозподілу. За ліберальної моделі рівень зайнятості серед більшої частини населення низький, але є відносно високий рівень соціального перерозподілу. І, нарешті, в католицькій, або латинській, моделі незначна увага приділяється як зайнятості, так і соціальному перерозподілу. У державах з соціал-демократичною і ліберальною моделями

спостерігається помірний ступінь бідності, тоді як у державах з консервативною або католицькою моделями – більш високий. Це означає, що соціальний перерозподіл важливіший, ніж розподіл зайнятості у боротьбі з бідністю, або, принаймні, що консервативний підхід у боротьбі з бідністю є недостатньо дієвим.

У 1990-і рр. в економічно розвинених країнах системи соціального захисту зіткнулися з фінансовими труднощами, обумовленими, перш за все, демографічним чинником – старінням населення – і, відповідно, швидким збільшенням витрат на страхові гарантії по старості і хворобі. Очікується поглиблення цієї тенденції, оскільки демографічна ситуація останніх років свідчить про постійне зростання цих витрат поряд зі стабілізацією витрат на сімейну допомогу у зв'язку з майже незмінною чисельністю їх одержувачів.

Соціал-демократична (скандинавська, нордична) модель характерна для скандинавських держав. Головним принципом соціального забезпечення є універсалізм. Фінансовими засадами цієї моделі є стабільно високий рівень продуктивності, об'єднання роботодавців і профспілки працівників, а також договірні відносини між ними, які контролюються державою. Це можливо за наявності сильного, але децентралізованого управління.

Історично склалося, що комуни у Скандинавії (Норвегії та Швеції) з XVIII ст. відповідали за стан бідних, старих, дітей (особливо осиротілих). Хоча першою ввела обов'язкове страхування Німеччина (за часів правління канцлера Бісмарка), Швеція відстала від неї ненадовго. Вже перед Першою світовою війною діяли дві системи обов'язкового страхування: для літніх та осіб з інвалідністю (пенсійне страхування по старості та інвалідності) і від безробіття. Це дозволило розірвати зв'язок старості і бідності, увівши поняття “забезпечена старість”.

У 1930-і рр. в Норвегії і Швеції був розроблений новий підхід до соціальних цілей суспільства. Виникла потреба вирівняти умови життя, оскільки соціальний захист підвищує попит на товари й послуги на внутрішньому ринку у “слабких” (соціально вразливих) верств населення і тим самим сприяє економічному зростанню. Тоді ж уперше були введені дотації на кожну дитину

для кожного з батьків. Дитина стала об'єктом соціального захисту, причому без всяких спеціальних умов у вигляді багатодітності, неповноти сім'ї тощо.

У результаті склалася певна “картина соціального світу”, де чітко позначилися групи, пов'язані з конкретними проблемами, а не з бідністю, яка зникала. Це, наприклад, такі “слабкі групи”: діти до 6 років; діти з неблагополучних сімей і важкі підлітки; люди похилого віку; особи з особливими потребами; безробітні; “залежні” (алкоголіки, наркомани тощо).

Консервативна модель (її ще називають континентальною, європейською – відповідно до її геополітичної домінанти, або інституційною) робить акцент на ринок у поєднанні з розвитком страхування під державним наглядом. Заслуга у формуванні страхового законодавства належить канцлеру Бісмарку. Консервативна модель базується на взаємних зобов'язаннях найманих працівників і роботодавців, на принципі трудової участі (краще забезпечений той, хто більше працює і заробляє) та на перевазі реабілітації, порівняно з виходом на пенсію, щоб не допускати дострокового відходу у зв'язку з втраченою працездатністю.

Ліберальна модель також розглядає ринок як найбільш важливу сферу для організації людської взаємодії, але відрізняється від консервативної за двома аспектами. По-перше, передбачається соціальне забезпечення залишкового типу, згідно з яким люди, як правило, повинні бути спроможні існувати у суспільстві без жодного соціального забезпечення. По-друге, уряд несе обмежену, і, тим не менш, загальну відповідальність за соціальне забезпечення усіх громадян. Відповідно, соціальне забезпечення пов'язане зі значними вкладеннями, що приводять, таким чином, до невисокої віддачі. У зв'язку з залишковим характером фінансування реалізація означеної моделі залежить від наявності значних обсягів добровільної і неформальної допомоги.

Принципи католицької (латинської) моделі соціальної політики оприлюднені у “папських листах”, виданих Ватиканом упродовж ХХ століття. Головним принципом є “допоміжність” (ця ідея дістала новий імпульс до розвитку завдяки введенню до лексики ЄС). У християнському соціальному вченні принцип “допоміжність” означає, що найближча інстанція повинна

завжди намагатися розв'язувати існуючі проблеми. Природно, індивід є найближчою інстанцією; якщо ж він не може собі допомогти, то звертається до родичів. Наступною інстанцією буде місцева громада, включаючи громадянські організації і церкву, сусідів тощо. Якщо і це не допоможе, то варто скористатися послугами страхування. Останньою в цьому переліку інстанцією є державний сектор. У католицькій моделі родина й інші інститути громадянського суспільства в місцевій громаді відіграють основну роль. Модель передбачає наявність структури «клієнтизму і патронажу», злегка розмитої розвитком ринкових структур, а також соціальних і політичних прав особистості.

Говорячи про концептуальний підхід до вироблення моделі соціальної політики, необхідно відзначити, що вона може бути класифікована за двома основними критеріями. Перша класифікація – з точки зору цільових установок; згідно з цим підходом розрізняють концепції соціальної і субсидіарної держави.

Проведений аналіз різних типів соціальної політики дозволяє зробити висновок про подвійність її головних завдань. Відповідно, ефективність соціальної політики можна оцінювати за двома критеріями. По-перше, за ступенем забезпеченості розв'язання власне соціальних проблем, тобто за темпами зростання суспільного добробуту. По-друге, за ступенем інтегрованості соціальної політики до механізму економічного зростання. В основу кожної з моделей соціальної держави покладений свій базовий принцип, який впливає зі співвідношення частки участі в реалізації соціальної політики її основних суб'єктів – держави, корпорації та особистості.

Досить цікавим є досвід провадження соціальної політики у країнах Центральної та Східної Європи. У соціальній політиці і в політиці зайнятості цих країн простежуються два етапи. Перший етап – стадія стабілізації та лібералізації, другий – з моменту входження цих країн у режим економічного зростання. Багато процесів, що відбуваються на першому етапі, аналогічні тим, які відбуваються в Україні. На першому етапі важливою проблемою стали безробіття і падіння доходів. Однак у цих країнах не було високої соціальної напруженості, соціальних конфліктів і масових виступів. Важливим фактором

активізації соціального захисту населення стало прийняття у всіх країнах комплексу т. зв. “соціальних законів”, які встановили порядок надання допомоги незаможним верствам населення і джерела їх фінансування. На другому етапі акценти в соціальній політиці, передусім у політиці зайнятості, дещо змінилися. Якщо спочатку політика носила переважно пасивний характер (допомоги по безробіттю, достроковий вихід на пенсію та ін.), то згодом вона набуває більш активного характеру – йдеться про створення нових робочих місць, організацію громадських робіт, відстрочення банкрутств підприємств з метою збереження робочих місць тощо.

Досвід економічно розвинутих західних країн свідчить про те, що характер соціальних витрат є прерогативою соціальної політики. Йдеться про принципи задоволення соціальних потреб і забезпечення соціальних гарантій держави або за рахунок оплати соціальних гарантій самими споживачами чи роботодавцями, або у змішаній формі – за рахунок різного комбінування зазначених форм. В економіці розвинених країн набув поширення саме спосіб комбінування. Вибір конкретної моделі соціальної політики залежить від економічних, історичних та соціокультурних умов, а також обумовлений конкретним типом суспільно-політичного устрою держави, її ідеологічними, духовними принципами, особливостями пережитого історичного етапу. Але в будь-якому випадку соціальна держава в сучасних умовах передбачає наявність, з одного боку, сильної держави, здатної нести відповідальність за розвиток людських ресурсів і розв’язання соціальних проблем, а з іншого – наявність розвинених інститутів громадянського суспільства, здатних контролювати дії держави [5].

Отже, спираючись на дослідження провідних фахівців у відповідній сфері, можна навести загальну класифікацію моделей соціальної політики (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 Класифікація моделей соціальної політики [58, с. 83–85]

Класифікаційна ознака	Модель соціальної політики	Основні відмінні риси
1	2	3
Залежно від типу політико-господарського режиму	Американська (США, Канада)	Відсутність уніфікованої системи соціального захисту, мінімалістський підхід до розв'язання соціальних проблем; реалізація федеральних програм на рівні штатів з подвійним фінансуванням з бюджетів обох рівнів; обов'язкове солідарне соціальне страхування, за рахунок якого виплачують пенсії, допомогу малозабезпеченим тощо; розгалужена мережа добровільного медичного страхування, частково регульованого державою; існування приватних закладів з надання платних соціальних і медико-соціальних послуг; активна діяльність благодійних організацій
	Скандинавська (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція)	Відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %); соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, що має чітко виражену соціальну спрямованість. Характерними ознаками цієї моделі є: забезпечення максимального рівня зайнятості; високі темпи економічного зростання за державної підтримки; справедливий розподіл доходів; активна участь держави у розробці та реалізації соціальних програм; встановлення і підтримка високих стандартів життя і доходів населення; скоординована політика уряду, підприємців та профспілок у забезпеченні максимального рівня зайнятості і високих стандартів оплати праці; високі податки та висока податкова база
	Японська (Японія)	Передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у розв'язанні соціально-економічних проблем, піднесення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів
Залежно від суб'єкта відповідальності	Ліберальна	Особиста відповідальність кожного члена суспільства за свою долю, роль державних структур у реалізації соціальної політики мінімізована. Фінансову основу реалізації соціальних програм становлять приватні заощадження і приватне страхування
	Консервативно-корпоративна	Відповідальність за долю своїх працівників несе корпорація. Стимулюючи працівників до максимального трудового внеску, підприємство, пропонує йому різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, часткової оплати медичних, рекреаційних послуг та освіти (підвищення кваліфікації). Фінансовою основою є кошти підприємств і корпоративних соціальних фондів

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
Залежно від типу політико-господарського режиму	Англосаксонська (Велика Британія, Ірландія)	Характеризується мінімальним втручанням держави в механізми розподілу та перерозподілу доходів; незначними соціальними гарантіями з боку держави; пріоритетом економічних цілей над соціальними. Соціальний захист має адресний характер. Держава майже не втручається у регулювання зайнятості, соціальні послуги переважно надають приватні компанії та громадські організації
	Континентальна (Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Швейцарія)	В основі цієї моделі – механізм соціального страхування; соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Для цієї моделі характерні широко розгалужена обов'язкова система соціального страхування та існування соціальних трансфертів для непрацюючих членів суспільства. Держава надає однакове значення соціальним та економічним цілям в економічній політиці. Через бюджет перерозподіляється близько 50 % ВВП, страхові фонди формуються як за рахунок роботодавців, так і працівників
	Середземно-морська (Греція, Іспанія, Італія, Португалія)	Соціальна політика орієнтована переважно на соціально вразливі верстви населення і не має всеохоплюючого характеру. Для цієї моделі більш характерним є використання громадських організацій для виконання соціальних функцій. Соціальна допомога має здебільшого адресний характер
Залежно від суб'єкта відповідальності	Соціал-демократична	Відповідальність усього суспільства за долю його членів. Це перерозподільна модель соціальної політики, за якої багатий платить за бідного, здоровий за хворого, молодий за старого. Основним суспільним інститутом, який здійснює такий перерозподіл, є держава. Фінансовими механізмами перерозподілу виступають державний бюджет і державні соціально-страхові фонди
Залежно від ступеня участі держави	Благодійна	Кошти на благодійну допомогу, що надається державою, складаються в основному з приватних пожертв у державні благодійні фонди і на утримання державних соціальних установ
	Адміністративна	Пряме, активне державне втручання в ринкову систему, наявність розвинених систем перерозподілу доходів, що контролюються державою, а також механізмів втручання у процеси ціноутворення, тарифного регулювання, забезпечення зайнятості
	Стимулююча	Непряма участь держави у розв'язанні соціальних проблем, створення таких систем оподаткування та громадської підтримки, які роблять вигідним для всіх суб'єктів господарювання інвестування у соціальну сферу. Така модель може реалізовуватися в ситуації стабільного економічного зростання, розвиненої інфраструктури громадянського суспільства і ринкового господарства

Кінець таблиці 2.1

1	2	3
Залежно від рівня витрат держави на цілі соціального забезпечення	Модель “залишкового” типу	Держава виконує лише ті соціальні функції, з якими не справляється ринок. Допомога держави спрямована вибірково – на найбідніші верстви населення, за наявності слабко вираженої прогресії в оподаткуванні. Діяльність у сфері соціальної допомоги базується на певних стандартах життя і сприяє динамічному зростанню без будь-якого безпосереднього втручання в основні механізми виробництва й розподілу
	Модель “інституційного” типу	Об’єктом соціальної політики виступають практично усі верстви населення. У значних масштабах здійснюються виплати за допомогою податків, які стягуються на основі високої прогресії. Держава відіграє вирішальну роль у вирівнюванні доходів і добробуту населення

Аналіз фахових джерел показав, що частина авторів для оцінювання соціальної політики європейських країн підтримує систему класифікації, запропоновану Г. Еспінг-Андерсеном, згідно з якою виокремлюються ліберальна, консервативно-корпоративна і соціал-демократична моделі.

У документах Єврокомісії визначені такі моделі соціальної політики: континентальна (модель Бісмарка), англосаксонська (модель Беверіджа), скандинавська (північна), південно-європейська (середземноморська), континентальна.

Більшість дослідників сходяться у точці зору, що скандинавська модель є найбільш прийнятною і характеризується такими загальними цілями соціальної політики, як зміцнення солідарності й збільшення рівності, що досягаються завдяки широкій та універсальній політиці високої якості.

Отже, незалежно від розбіжностей у моделях соціальної політики країни-члени ЄС скеровують свою економіку у напрямі забезпечення високого рівня зайнятості, належного соціального захисту, якісної освіти і здоров’я нації, подолання нерівності і злиденності. Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються високим рівнем динамізму, що створює як потенційні загрози, так і нові можливості. Найбільш складним завданням як для європейської економіки загалом, так і для окремих країн є здатність залишатися

достатньо гнучкою, щоб скористатися новими можливостями і подолати потенційні загрози. Для цього необхідно насамперед проводити реформи соціальної політики та ринку праці. Нездатність бути лабільними, швидко реагувати на зміни не тільки обмежує Європу від можливості подальшої глобалізації, а й ставить під загрозу існування єдиного ринку і валютного союзу.

Реформування соціальної політики є одним з найважливіших питань не тільки для окремих країн-членів ЄС, а й для Європейського Союзу загалом. За відсутності адекватного рівня соціального захисту економічна інтеграція у повній мірі проявляє такі свої негативні сторони, як зростання нерівності, відсутність безпеки і маргіналізація серед громадян ЄС [58].

Варто зауважити, що цілі соціальної політики майже всіх країн розвинутої демократії зазнають певних перетворень під впливом глобалізації й демократизації. Зміни у моделях соціальної політики можна вважати реакцією на виклики сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку суспільства, зокрема таких, як динамізм і нестабільність. Аналізуючи перетворення у соціальній політиці економічно розвинутих держав світу (Велика Британія, Німеччина, Швеція, США, Японія, Нова Зеландія), можна визначити спільні тенденції, властиві моделям соціальної політики цих країн, а саме: початок певної ерозії “класичних моделей соціального забезпечення” і традиційних поглядів на соціальну політику й надання соціальних послуг. Зокрема, глобалізація кинула виклик існуючим системам зайнятості, оплати праці, надання соціальних послуг, соціального страхування, захисту працівників. Технології, які перетворили світ на спільний ринок, призвели до появи у менш розвинутих країнах т. зв. віртуальних робочих місць, які є ознакою неформальної зайнятості. За таких умов можна говорити про появу низки соціальних проблем і створення ситуації, що приводить до зменшення потреби у кваліфікованій та низькокваліфікованій робочій силі, зростання довготривалого безробіття і зниження рівня самозайнятості населення. У зв’язку з цим поглиблюється фрагментація ринку праці і це призводить до потреби перегляду багатьох питань, пов’язаних з державним регулюванням оплати праці, пенсійним

забезпеченням, зменшенням ролі профспілок як соціальних партнерів.

Отже, попри очікуване погравлення економічної й соціальної ситуації внаслідок усунення бар'єрів для торгівлі, глобалізація призвела лише до подальшого поглиблення нерівності між бідними та багатими державами, а також різними соціальними групами в одній країні. Навіть у розвинутих державах залишаються відчутні розбіжності у доходах та інших показниках якості життя залежно від статі, віку, етнічної належності.

Основними тенденціями функціонування сучасних систем соціального забезпечення європейських країн можна вважати:

1) зміщення акцентів від державної благодійності до переорієнтації працездатного населення у соціальному забезпеченні на власні сили та можливості;

2) створення соціально-економічних умов для соціального самозахисту та соціальної безпеки за рахунок особистого внеску на основі саморегуляції свого власного потенціалу;

3) збільшення частки адресної допомоги;

4) забезпечення рівності між статями;

5) перехід до індивідуально орієнтованих виплат;

6) програми боротьби з бідністю та маргіналізацією;

7) децентралізацію надання послуг, відхід від стаціонарного обслуговування тощо.

Однією з сучасних тенденцій у демократичних державах є впровадження у практику соціального управління якісної системи соціальних стандартів, орієнтованої на забезпечення нормальної життєдіяльності людини, що приходить на зміну існуючій досі системі соціальних мінімумів. Важливо враховувати тенденцію встановлення міжнародних соціальних стандартів, стимулювання урядів країн до впровадження національних соціальних програм у сфері зайнятості, медичного обслуговування, освітньої сфери з метою подолання проблеми безробіття, бідності і посилення інвестування системи освіти, охорони здоров'я як гаранта соціальної стабільності.

Ще однією важливою соціально-демографічною тенденцією, яка має економічні, культурні й політичні наслідки, експерти вважають посилення міграції населення, що відбувається як на внутрішньому, так і зовнішньодержавному рівні. Регулювання питань трудової міграції стало важливою складовою політики зайнятості та демографічної політики багатьох країн.

Крім того, різнопланові демографічні тенденції (зростання народжуваності і одночасно чисельності населення, інфікованого СНІДом у слаборозвинутих країнах, старіння населення в економічно розвинутих країнах, урбанізація життя) визначають пріоритети соціальної політики як окремих країн, так і світу загалом.

Досліджуючи питання сучасної соціальної політики, науковці формулюють тенденції трансформацій в основних моделях соціальної політики: швидке впровадження інновацій завдяки обміну інформації поширення цінностей, методів та підходів у наданні соціальних послуг, які раніше не були властиві конкретній культурі; надання соціальних послуг; поширення ідей плюралізму; розвиток недержавних та приватних організацій, деінституалізація (відмова від великих стаціонарних закладів) і децентралізація; поширення ідей перевірки нужденності для призначення соціальної допомоги, надання житлових чи освітніх кредитів тощо.

Сучасні демократичні держави серед завдань у сфері реалізації соціальної політики визнають такі: прагнення забезпечити кожному громадянину гідні умови життя; гарантування усім громадянам соціальної захищеності; забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні; усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів; зниження рівня соціальної напруженості в суспільстві; співучасть держави й громадянського суспільства в управлінні соціальними конфліктами, розв'язанні соціальних проблем; забезпечення можливості самореалізації особистості, визнання людини суб'єктом соціальної політики. Забезпечення виконання вищезазначених завдань у сфері соціальної політики свідчить про прагнення до збереження соціальної стабільності в демократичних державах, незважаючи на відмінності моделей соціальної політики [23].

2.2. Оцінка рівня державних соціальних стандартів в Україні та перспектив їх підвищення відповідно до євроінтеграційних вимог

У контексті євроінтеграційної стратегії України особливої важливості набуває завдання цілеспрямованого забезпечення рівня та якості життєвих стандартів, адекватних вимогам ЄС, що гарантує стабільність та демократизацію суспільства [7, с. 26]. Індикатором якісної державної соціальної політики є реалізація соціальних стандартів і гарантій, які є визначальними для забезпечення потреб людини у матеріальних благах і послугах та за допомогою яких держава встановлює мінімально допустимі нормативи оплати праці, пенсійного забезпечення тощо [29, с. 146–147].

Сьогодні ефективною вважається система соціальних стандартів, здатна забезпечити не лише достатній рівень життя, а й підвищити якість людського капіталу держави [3, с. 108]. Водночас, дослідники вказують на існуючу невідповідність реального стану забезпечення основних ставок прожиткового мінімуму задекларованим нормам порівняно з європейськими стандартами, а це значною мірою має негативний вплив на розвиток держави [69, с. 375].

Державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми й нормативи або їх комплекс, на основі яких визначаються рівні основних соціальних гарантій [7, с. 28–29]. Застосування системи соціальних стандартів повинне забезпечувати регулювання рівня життя, нівелювати поляризацію населення за рівнем доходів, запобігати бідності і повноцінно відтворювати робочу силу [7, с. 26]. Держава має користуватися соціальними стандартами як інструментом управління соціально-економічним розвитком: застосовувати їх у процесі розробки соціальної політики, для перерозподілу ресурсів, реалізації соціальних програм та ін. [3, с. 109].

Законодавчу базу щодо розробки та впровадження державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій утворюють: Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” [43], Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” [44], Закон України “Про

державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" [45], Закон України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю" [46], Закон України "Про мінімальний споживчий бюджет" [47], Закон України "Про прожитковий мінімум" [49], Закон України "Про соціальні послуги" [50] та інші нормативно-правові акти.

Згідно з законодавством, базовим соціальним стандартом є прожитковий мінімум. На його основі вибудовується механізм соціального захисту населення, оскільки він визначає державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, охорони здоров'я та освіти, побутового, житлово-комунального, соціально-культурного обслуговування [43] (рисунок 2.1).

Як зазначає М.І. Небава [33, с. 165], прожитковий мінімум – це специфічний товар, на який існує попит споживачів, у регулювання якого зобов'язана втручатися держава. Водночас прожитковий мінімум є індикатором, що визначає такий стан глибини бідності, коли вона стає загрозливою для відтворення людини, а саме коли ресурси, які отримуються для забезпечення потреб життєдіяльності, стають настільки обмеженими, що відтворення перетворюється на свій антипод – соціальну та фізичну деградацію людини.

Розрізняють фізіологічний і соціальний прожиткові мінімуми. Фізіологічний включає лише фізіологічні потреби людини, задоволення яких забезпечує підтримання фізичної стабільності і моральної здатності до праці та активного відпочинку. Соціальний прожитковий мінімум включає, крім фізіологічних потреб, витрати на задоволення мінімальних соціальних і духовних потреб людини з урахуванням загального рівня соціально-економічного розвитку держави. Наприклад, у Литві та Естонії використовується соціальний, а в Росії та Казахстані – фізіологічний прожитковий мінімум [2, с. 244; 3, с. 110; 12, с. 377; 33, с. 158–159].

На практиці розрахунок та прийняття прожиткового мінімуму відбувається лише під час кризи в економіці для забезпечення фізіологічно зумовлених потреб населення, і тому прожитковий мінімум у країнах ЄС нормативно не визначається. У розвинутих країнах норми споживання замінені мінімальною або середньою зарплатою, від якої прожитковий мінімум становить 50–60 %. На

основі нього вираховується межа бідності і чисельність тих, хто має право на соціальну допомогу. Так, у США, Великій Британії і Німеччині частка прожиткового мінімуму становить 40 % від медіанного доходу, у Фінляндії, Італії, Греції, Іспанії – 50 %, у Португалії та Ірландії – 60 % [29, с. 148; 69, с. 377].

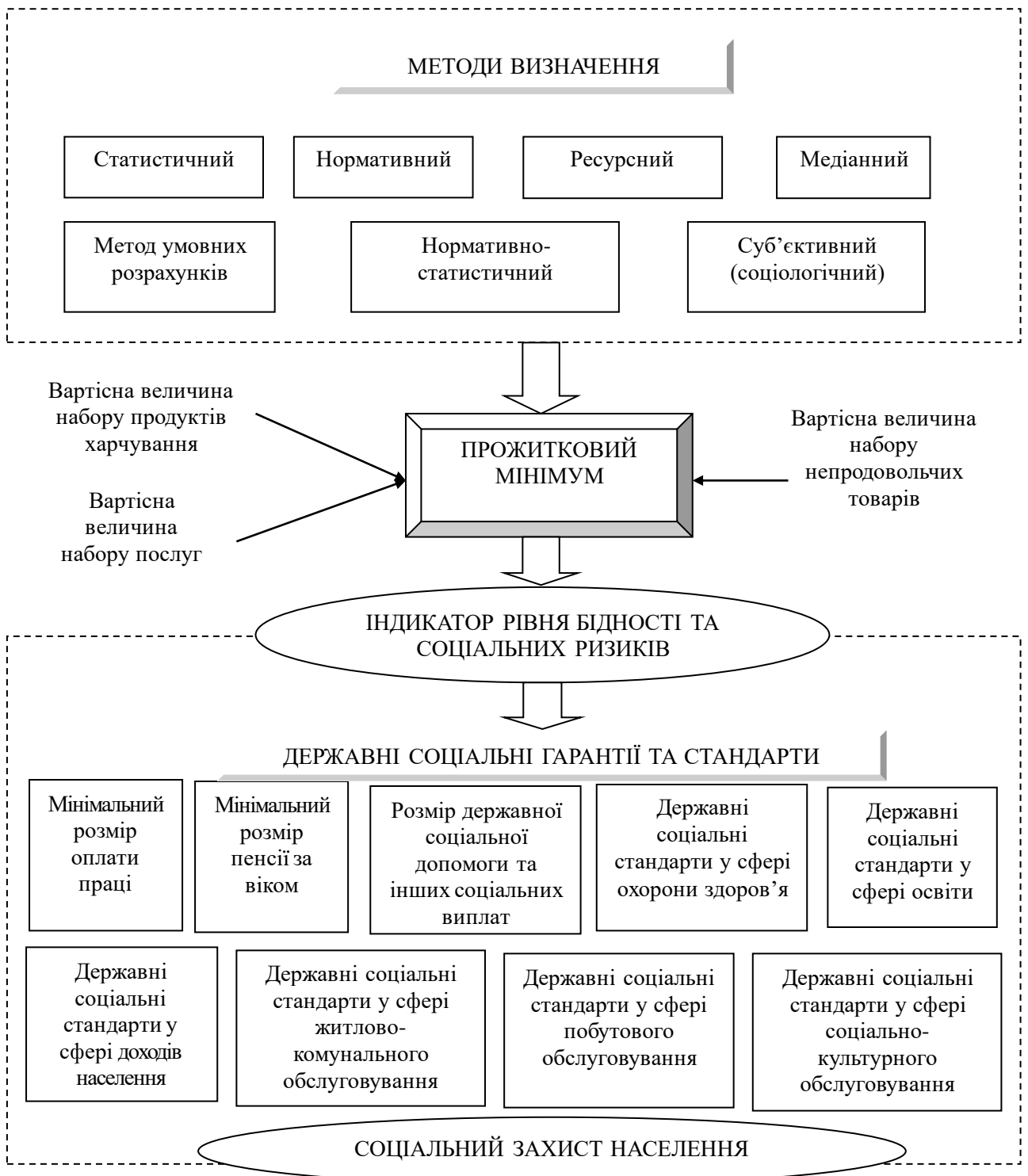

Рисунок 2.1 Прожитковий мінімум як базовий соціальний стандарт та орієнтир для розробки заходів соціального захисту і запобігання бідності

Джерело: [65, с. 140]

У світовій практиці застосовують різні методи визначення прожиткового мінімуму: 1) нормативний (полягає у встановленні вартісної величини прожиткового мінімуму на основі споживчого кошика); 2) статистичний (прожитковий мінімум встановлюється на рівні доходів 10–20 % найменш заможних громадян країни, використовується для країн з досить високим рівнем доходу); 3) відносний (застосовується в розвинутих країнах, базується на визначенні медіанного доходу); 4) суб'єктивний /соціологічний (базується на результатах соціологічних опитувань населення про бажаний мінімальний дохід, має переважно консультаційний характер); 5) ресурсний (застосовується у найбільш розвинених країнах, виходячи з можливостей економіки забезпечити прожитковий мінімум); 6) комбінований (поєднує кілька методів, наприклад, житлово-комунальні послуги – за фактом, вартість харчування – за нормами, непродовольчі товари – за часткою у загальних витратах) [3, с. 110; 29, с. 148; 67, с. 179–180; 69, с. 376].

Для розрахунку прожиткового мінімуму в Україні застосовується методика, затверджена спільним Наказом Міністерства соціальної політики, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Державної служби статистики від 03.02.2017 р. № 178/147/31.

Порядок вимірювання прожиткового мінімуму є таким: 1) розробка споживчого кошика; 2) визначення вагових коефіцієнтів для кожного товару або послуги у складі споживчого кошика; 3) обчислення вартості споживчого кошика на основі щомісячної реєстрації цін на товари і тарифів на послуги; 4) формування структури прожиткового мінімуму, тобто співвідношення у споживанні продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, обов'язкових зборів і платежів; 5) знаходження величини прожиткового мінімуму [70, с. 635].

Отже, основою формування прожиткового мінімуму є споживчий кошик, тобто набір товарів і послуг, розрахований за нормами та нормативами споживання, необхідний для забезпеченості людини життєвими засобами [3, с. 109; 29, с. 148]. Такий набір використовується для розрахунку мінімального

споживчого бюджету, виходячи з вартості споживчого кошика у діючих цінах [2, с. 242; 70, с. 635]. У країнах ЄС споживчий кошик слугує базою порівняння розрахункових і реальних рівнів та структури місячного (річного) споживання однієї людини або сім'ї, що складається з чотирьох осіб (двоє батьків і двоє дітей). Для розрахунку вартості споживчого кошика, який визначається не рідше одного разу на п'ять років, використовується вибіркова ціна для цілої низки представницьких товарів та послуг у широкому діапазоні торгових точок у певній країні, а також до уваги береться індекс споживчих цін [69, с. 378].

Слід зазначити, що у Законі України “Про прожитковий мінімум” відсутній термін “споживчий кошик”, хоча він вживається у багатьох чинних нормативних документах саме у контексті визначення прожиткового мінімуму. Поняття “споживчий кошик”, все ж, має підстави для використання, оскільки введене Законом України “Про мінімальний споживчий бюджет” ще у 1991 р.

Мінімальний споживчий бюджет трактується як набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини [47]. В. Вітер у своєму дослідженні висловлює пропозицію, що пропорція між мінімальним споживчим бюджетом та прожитковим мінімумом має становити від 1,5 : 1 (враховуються раціональні норми споживання для дітей віком до 6 років та дітей віком від 6 до 18 років і мінімальні норми для працездатних та непрацездатних) до 2,5 : 1 (враховуються раціональні норми споживання для всіх соціально-демографічних груп населення) [7, с. 36].

Споживчий кошик, який визначає прожитковий мінімум, відрізняється від споживчого набору, який найчастіше використовується для підрахунку рівня інфляції (до нього вносять “прогресивні” речі) тим, що влада зацікавлена у його незмінності, щоб не переглядати соціальні витрати.

Склад споживчого кошика визначається з урахуванням: наукових рекомендацій щодо мінімальних обсягів споживання товарів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності; фактичного обсягу споживання в малозабезпечених сім'ях; складу населення,

розміру і структури сімей та рівня доходів; об'єктивних відмінностей у споживанні в суб'єктах України, що визначаються природнокліматичними умовами, національними традиціями і особливостями [70, с. 635].

В Україні законодавчо встановлений такий склад споживчого кошика: набір продуктів харчування (хлібопродукти, картопля, овочі, фрукти і ягоди, молокопродукти та ін.); набір непродовольчих товарів (предмети гардеробу, текстильна білизна, предмети першої необхідності, ліки); набір послуг (житлово-комунальні, побутові, транспортні послуги, послуги культури).

Для розрахунку їх вартісних величин використовуються середні споживчі ціни (тарифи) у країні (регіоні). Це означає, що в Україні показник прожиткового мінімуму визначається за нормативним методом – за фактичною вартістю споживчих товарів і послуг (на відміну від статистичного методу, коли за орієнтир беруться доходи 10–20 % найменш забезпечених категорій громадян).

Вирішальним критерієм для внесення до споживчого набору того чи іншого товару (послуги) є його частка у загальних грошових витратах домогосподарств – не менше 0,1 % для продуктів харчування і 0,2 % – для інших товарів і послуг. Таким чином, до складу споживчого набору у першу чергу включаються ті товари й послуги, які найбільше і найчастіше споживають домогосподарства, незалежно від того, чи регулюються (встановлюються) ціни (тарифи) на них, чи мають вільний (ринковий) характер [2, с. 242; 68, с. 177].

Споживчий кошик є також базою для порівняння розрахункових і реальних рівнів споживання. Ціна споживчого кошика залежить від рівня роздрібних цін на товари і тарифів на платні послуги. З кожного виду потреб до розрахунку включають придбання відносно дешевих товарів, як правило, за державними фіксованими цінами. Якщо на ринку певний продукт або послуга продається за нижчими цінами, за основу береться найнижчий рівень [2, с. 245].

Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет

України. Запланований рівень показників прожиткового мінімуму на 2022 рік відображають дані таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 Показники прожиткового мінімуму в Україні на 2022 рік

Соціальні і демографічні групи населення	Прожитковий мінімум, грн		
	з 01.01.2022 р. до 30.06.2022 р.	з 01.07.2022 р. до 30.11.2022 р.	з 01.12.2022 р. до 31.12.2022 р.
Працевдатні особи	2481	2600	2684
Діти віком до 6 років	2100	2201	2272
Діти віком від 6 до 18 років	2618	2744	2833
Особи, які втратили працевдатність	1934	2027	2093
Загальний показник	2393	2508	2589

Досить інформативним вважається співвідношення темпів зростання прожиткового мінімуму та індексу інфляції (споживчих цін) (таблиця 2.2). Проаналізовані дані свідчать про те, що динаміка прожиткового мінімуму загалом відповідає індексу споживчих цін (зокрема, у 2019–2020 рр. прожитковий мінімум зростав більш високими темпами, що є позитивною ознакою).

Певний інтерес являє інформація щодо реальної динаміки рівня прожиткового мінімуму стосовно динаміки показника ВВП на душу населення (таблиця 2.3), що дозволяє максимально нейтралізувати вплив інфляційного чинника та нееквівалентну індексацію доходів відносно рівня інфляції.

Таблиця 2.2 Динаміка співвідношення темпів зростання прожиткового мінімуму та споживчих цін в Україні за 2016–2020 рр.

Рік	Прожитковий мінімум (середньомісячне значення), грн	Індекс (порівняно з попереднім роком)		Перевищення І _{ПМ} над І _{СЦ}
		прожиткового мінімуму (І _{ПМ})	споживчих цін (І _{СЦ})	
2016	1424	1,14	1,12	+0,02
2017	1623	1,14	1,14	0
2018	1777	1,09	1,10	-0,01
2019	1939	1,09	1,04	+0,05
2020	2292	1,18	1,05	+0,13

Отже, якщо у 2016 р. прожитковий мінімум становив майже третю частину від ВВП на душу населення, то у 2020 р. ця частка скоротилася до

27 %, що може свідчити про зниження рівня захищеності населення від соціальних ризиків. Як зазначає Б.І. Іличок, оптимальним має бути встановлення прожиткового мінімуму на рівні, не нижчому 50 % від обсягу ВВП в розрахунку на одну особу в місяць [14, с. 658].

Таблиця 2.3 Динаміка співвідношення прожиткового мінімуму та ВВП на душу населення

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Прожитковий мінімум, грн /особу	1424	1623	1777	1939	2292
ВВП на одну особу в місяць, грн	4654	5852	7016	7882	8369
Відношення розміру прожиткового мінімуму до ВВП на одну особу в місяць, %	30,6	27,7	25,3	24,6	27,4

При визначенні структури показників стану малозабезпеченості, на думку М.І. Небави [33, с. 166], необхідно враховувати три “рівні недоспоживання”, що характеризують якісно відмінні умови статусу життя людини: рівень бідності, рівень злиднів і рівень фізіологічного виживання. Кожному з означених рівнів відповідає власний індикатор, який кількісно визначає межу переходу одного якісного стану “недоспоживання” в інший. До цих показників належать мінімальний споживчий бюджет (межа малозабезпеченості), прожитковий мінімум (межа злиденності) і фізіологічний мінімум (межа фізіологічного виживання). Враховуючи обмежені економічні можливості, держава може зменшити гарантований (тобто соціально припустимий) рівень мінімальних гарантій нижче від мінімуму відтворювальної достатності. Також, на думку А.В. Василик і К.П. Кузьменко, принципово важливим є розмежування базового прожиткового мінімуму та трудового прожиткового мінімуму, раціонального споживчого бюджету [6, с. 180].

Більшість науковців сходяться на думці, що прожитковий мінімум не виконує функції державного соціального стандарту, на базі якого формуються соціальні гарантії. Якщо у країнах ЄС при формуванні споживчого кошика оцінюють, на що витрачав гроші середньостатистичний споживач, то в Україні

регламентують, що йому можна купити за мінімальну зарплату або пенсію. Крім об'єктивного розриву між рівнем доходів населення України і закладеними у споживчому кошику рівнями споживання, існує ще й суб'єктивна оцінка українцями рівня і якості життя. Реальне відчуття бідності виникає в індивідів або соціальних груп як результат порівняння своїх можливостей зі зразками споживання інших людей або зі своїм власним становищем у минулому [2, с. 245; 6, с. 179].

Поділяємо думку А.Л. Бикової, А.В. Лобзи і Л.Ю. Семенової [3, с. 109], що система соціальних норм і нормативів, яка нині сформована в Україні, є недостатньо структурованою. Визначені соціальні норми і нормативи не містять якісних характеристик, а кількісні є недостатньо обґрунтованими, що пов'язано з відсутністю вимог підтримки визначеного стандарту споживання матеріальних благ і послуг. Складається враження, що держава встановлює соціальні стандарти не на такому рівні, який науково обґрунтований для мінімального повноцінного життєзабезпечення, а на рівні, який державний бюджет реально спроможний забезпечити для виживання населення [14, с. 655]. Відтак, прожитковий мінімум дає орієнтир в боротьбі тільки з абсолютною бідністю [7, с. 36].

Серед причин невідповідності розміру прожиткового мінімуму очікуванням та потребам українців: застосування нормативного методу встановлення прожиткового мінімуму, а не нормативно-статистичного, і, як наслідок, неврахування реальної структури та розмірів витрат населення; порушення термінів перегляду наборів товарів, які формують мінімальний споживчий кошик як основу розрахунку прожиткового мінімуму; заниження норм продуктів харчування, які визначають наповненість та структуру продовольчого кошика, а також заниження стандартів мінімального набору непродовольчих товарів та послуг; неврахування сучасних потреб людини у товарах та послугах, що притаманні постіндустріальним умовам життя та праці; ігнорування податкового навантаження на мінімальну заробітну плату; неврахування реальних, адекватних сучасності стандартів медичного обслуговування; неврахування міжрегіональних відмінностей у процесі

розрахунку показника прожиткового мінімуму та ін. [6, с. 179–180].

Слушною є точка зору, що для підвищення соціальних стандартів життя в Україні потрібно: переглянути структуру нормативів прожиткового мінімуму для кожної категорії населення; проводити розрахунок прожиткового мінімуму на основі реальних цін; розширити асортимент споживчого кошика відповідно до потреб населення та медичних стандартів; змінити співвідношення продовольчих, непродовольчих товарів, а також послуг, враховуючи реальні показники витрат [29, с. 150; 69, с. 379; 70, с. 638]. Разом з підвищенням прожиткового мінімуму пропорційно має збільшитись розмір мінімальної заробітної плати та інших мінімальних соціальних гарантій [7, с. 36].

Принципами формування сучасної системи державних соціальних стандартів і нормативів мають стати: урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту і трудових відносин; законодавче встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів; забезпечення диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів; наукова обґрунтованість норм споживання; забезпечення прозорості та громадського контролю у процесі їх визначення та застосування [12, с. 376].

Зростання фінансових можливостей держави та підвищення прожиткового мінімуму до соціально необхідного рівня дадуть імпульс для розвитку людського потенціалу, ефективного стимулювання трудової діяльності, успішної соціалізації людини. Збільшення рівня прожиткового мінімуму пропорційно позначиться на доходах працівників бюджетного сектора економіки, зростанні сукупного попиту, обсягах витрат та прибутків суб'єктів господарювання, обсягах надходжень податків до бюджетів тощо. Зростання доходів найбільш незахищених верств населення зменшить витрати бюджету держави на субсидії домашнім господарствам щодо сплати комунальних послуг [14, с. 658].

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

3.1. Основні концепти нової моделі соціальної політики України

Прагнучи стати рівноправним членом європейського співтовариства, Україна має чітко усвідомлювати необхідність зміни пріоритетів соціальної політики. Вибір можливих альтернатив є досить складним завданням, однак ключовою ідеєю соціальної політики має залишатися прагнення до більшої справедливості суспільства та забезпечення сталого розвитку. Сьогодні Україна перебуває у складних умовах (погіршення економічної ситуації, військові події на Сході, значна соціальна напруга), які значно ускладнюють можливості реалізації соціальної політики та формують поле невизначеності. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на створення наукового підґрунтя для розробки і подальшої реалізації ефективної політики соціального захисту населення. З огляду на європейський вибір України, підґрунтям для розробки моделі соціальної політики має стати соціально орієнтована економіка, за основу якої слід узяти високі стандарти рівня життя, які максимально повно враховуватимуть соціальні потреби та надаватимуть гарантії споживачам соціальних послуг.

Останнім часом більшість національних економік рухається у напрямі формування так званої “економіки узгоджень”. Ця концепція виходить з факту появи синергічного ефекту від раціонального поєднання ринкового саморегулювання, державного втручання та корпоративної координації (“раціональна змішаність”), що проявляється у появі механізмів переговорного характеру – узгодження. Завдяки цьому, на думку О.О. Фурсіна, може бути розв’язана проблема стабільності економічних систем на мікро- та макrorівні шляхом оптимального поєднання цілей суб’єктів національної економіки для досягнення спільної кінцевої мети функціонування [61, с. 91–92].

Теоретико-методологічні основи дослідження і практичні аспекти підвищення ефективності соціальної політики можуть бути розширені завдяки переосмисленню її місії у життєдіяльності суспільства. На нашу думку, соціальна політика може вважатися своєрідним “атрактором порядку”, який детермінує потенційні стани соціальної системи, що втілюються в укорінених у суспільній свідомості культурних архетипах, міфах, символах, політичних доктринах, інтелектуальних, духовних, матеріальних і природних цінностях, уявленнях людей про ідеальну державу. У свою чергу, потенційні соціальні ризики виконують роль мікрофлуктуацій, наростання яких наближає систему до точок біфуркації, які можуть кардинально змінити рівень життя, здоров’я, соціальний і професійний статус окремої людини або соціальної групи. Мета соціального захисту полягає у тому, щоб забезпечити умови для нормальної життєдіяльності кожної людини в такі біфуркаційні періоди, а також попередити соціальну напругу, яка може виникнути у зв’язку з майновою, культурною, расовою, нерівністю та, відповідно, обумовити макробіфуркацію – на рівні суспільства. Для того щоб атрактор залишався для системи актуальним орієнтиром, соціальна політика має ґрунтуватися на пізнанні законів суспільного розвитку, з’ясуванні глибинних тенденцій, що зумовлюють процеси самореалізації людиною свого соціального потенціалу, і здійсненні цілеспрямованого впливу на них [59, с. 70].

Орієнтованість у проведенні реформ на становлення соціальної держави є запорукою синергії показників економічного зростання, соціальної справедливості у розподілі вироблених благ і, як результат – планомірного підвищення індивідуального й суспільного добробуту. Поєднання критеріїв економічної ефективності та соціальної справедливості реалізується у функції суспільного добробуту, яка об’єднує функції індивідуальної корисності членів суспільства за певними принципами. Змішана економіка поєднує вимоги ринкової раціональності з правом будь-якого індивіда на участь у виробничому житті та достатнє матеріальне забезпечення (“солідарні ринкові відносини”) [61, с. 100]. Якщо ж соціальний і економічний ефекти від політики уряду розбалансовані,

перебувають у дисонансі, то зрештою вони в обох сферах спадатимуть.

Дослідники сходяться на тому, що наявна на сьогодні вітчизняна модель соціальної політики у чистому вигляді не належить до жодної з моделей світової практики. При цьому вітчизняна модель соціальної політики має ряд особливостей, зумовлених як історичними передумовами її становлення, так і політичними вподобаннями правлячих кіл (рисунок 3.1).

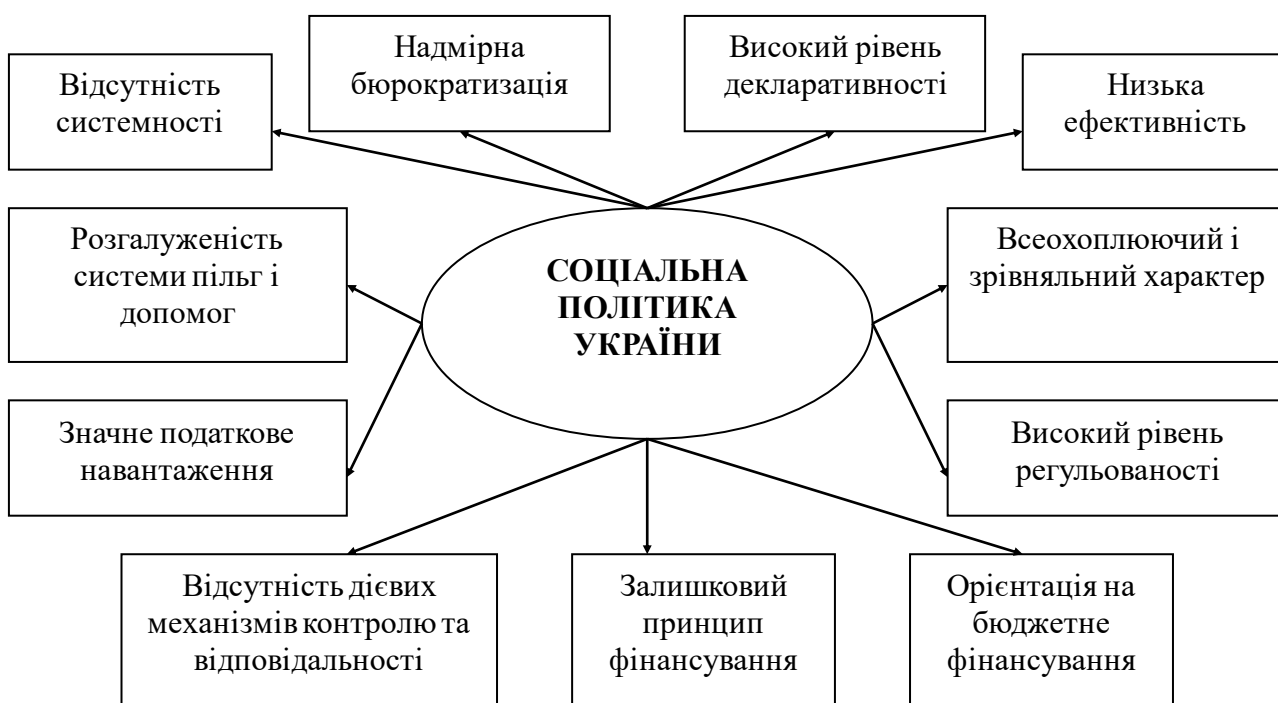

Рисунок 3.1 Специфічні особливості соціальної політики України

Джерело: [66, с. 17]

Упродовж всього періоду існування України як незалежної держави формування соціальної політики здійснювалося без базування на якійсь визначеній методології, непослідовно та уривчасто. При цьому соціальна політика часто ставала заручником виборчих компаній, через що окремі нововведення упроваджувались виключно для здобуття підтримки електорату перед черговими виборами. Наслідком такого підходу стала ситуація, коли прийнята величезна кількість нормативних документів з регулювання соціальної сфери бюрократизує процеси соціального забезпечення населення і при цьому практично не існує механізмів реального контролю за дотриманням чинного законодавства. Як результат, значна частина норм і положень не

виконується через недостатність необхідних ресурсів, необізнаність індивідів про їх права, халатність працівників тощо.

Вітчизняне законодавство декларує орієнтацію соціальної політики на захист соціальних прав і свобод індивідів, гарантуючи достатній рівень життя, можливості та умови для досягнення добробуту. Однак на практиці функціонує лише система “утримання”, яка зовсім не дозволяє отримувачам різних видів соціальних виплат ані забезпечити собі достатній рівень життя, ані досягти добробуту. Окрім того, така система майже повністю позбавлена стимулюючого характеру – отримувачі соціальних виплат практично не мотивуються до активізації діяльності щодо підвищення власного добробуту.

Таким чином, сучасний стан вітчизняного соціального розвитку є яскравим свідченням необхідності кардинальних змін у соціальній політиці. І тут постає питання: яким чином обрати найефективнішу модель соціальної політики саме для наявного етапу соціально-економічного розвитку? На це питання вітчизняні дослідники соціальної політики дають досить різні відповіді.

Так, за одним із тверджень, найбільш оптимальним варіантом для України є впровадження прогресивного досвіду скандинавських країн, передусім Швеції, що дасть змогу адаптувати українське суспільство до сучасної моделі управління та допоможе сформувати збалансовану, послідовну й логічну модель соціальної політики, яка б відповідала викликам та загрозам ХХІ століття. По суті, саме соціально-демократична модель соціальної політики на сьогодні втілюється в Україні, хоча, на жаль, лише декларативно. Зокрема, в Україні в кращих традиціях шведської моделі соціальної політики спостерігається активне втручання держави у перебіг економічних процесів, високий рівень податкового навантаження та державних видатків і, при цьому, лише декларується зменшення нерівності у доходах населення шляхом перерозподілу національного доходу, сприяння інноваційній діяльності, розвитку науки, освіти, охорони здоров'я, забезпечення високого рівня зайнятості, подолання бідності тощо. Хоча в Україні використовується модель соціальної політики, подібна до шведської, однак механізми її реалізації абсолютно недосконалі, що

не дає можливості говорити про ефективність застосування вказаної моделі у вітчизняних реаліях.

Також обґрунтовується необхідність розбудови в Україні ліберальної моделі соціальної політики, коли за основу пропонується брати досвід окремих європейських країн. Однак у цьому контексті слід зауважити, що ефективність застосування такої моделі соціальної політики висока в умовах стійкого розвитку економіки або ж, як мінімум, стабільного функціонування. У вітчизняних умовах, коли наявність кризових явищ у фінансово-економічній сфері супроводжується ще й зовнішньополітичним конфліктом, веденням воєнних дій, окупацією частини територій, повне трансформування наявної соціальної політики на ліберальних засадах лише поглибить протиріччя в соціумі, призведе до наростання соціальної напруги і, як наслідок, ще більших кризових явищ. Водночас, слід сказати, що базові засади ліберальної моделі соціальної політики, якими є зниження ролі держави у розв'язанні соціальних проблем індивідів та надання їм якомога більшої свободи у забезпеченні власного добробуту, повинні мати місце і у вітчизняній соціальній політиці. Водночас, спроби імплементації в Україні окремих засад ліберальної соціальної політики не набули широкої підтримки в масах, а отже, мають розроблятися спеціальні адаптивні механізми для полегшення процесів реформування соціальної сфери.

Як свідчить вітчизняний досвід, уривчаста і несистематична модернізація чи трансформація окремих аспектів соціальної політики жодним чином не підвищували її ефективність. Означена діяльність лише призводила до нагромадження проблем і, при цьому, не лише у соціальній, але і в економічній сфері нашої держави. Отже, першочерговим завданням має стати саме формування концептуально нової моделі державної соціальної політики. При цьому, основне завдання – визначити базові засади нової моделі.

Варто відзначити, що сьогодні існує значна кількість поглядів на основні характеристики нової моделі соціальної політики для України, проте всі вони мають спільні аспекти. Зокрема практично всі дослідники наголошують на

необхідності: скорочення бідності; зміцнення позицій та ролі середнього класу; зміцнення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційної моделі розвитку; реалізації ефективної державної антикорупційної політики; випереджального зростання рівня доходів громадян у порівнянні з рівнем інфляції; модернізації системи освіти; скорочення кількості пілг; підвищення рівня зайнятості населення; запобігання міграції за кордон кваліфікованих кадрів; забезпечення основних соціальних стандартів та соціальної захищеності вразливих верств населення; поширення волонтерського руху тощо.

З цього переліку характеристик можна зробити висновок про надзвичайну складність їх одночасного досягнення, адже вони передбачають одночасне покращення становища і населення, і економіки. А цього на практиці досягти досить складно, особливо у короткостроковому періоді і, особливо, враховуючи той стан соціально-економічного розвитку, яким характеризується Україна. Адже скорочення бідності веде за собою зростання державних видатків на соціальну сферу, а розвиток економіки передбачає, навпаки, скорочення обсягів державних видатків. Саме тому настільки важливим на сьогодні видається концептуальний підхід до обґрунтування нової моделі державної соціальної політики у нашій державі і її основних концептів.

Окрім базових характеристик, у наукових колах пропонують до нової моделі соціальної політики включати механізми адресності соціальних виплат, розширення інфраструктури соціальних послуг, передачі частини повноважень соціального захисту населення на регіональний рівень, формування нових суб'єктів надання соціальних послуг, у т. ч. недержавних, з передачею їм частини функцій, недискримінаційної орієнтації соціальних послуг на найвразливіші верстви населення, зниження адміністративних витрат системи соціального захисту населення, розробки стандартів соціальних послуг.

Таким чином, нова вітчизняна соціальна політика, базуючись на концепції всебічного розвитку особистості, має спрямовуватися на створення індивідам всіх необхідних умов та надання можливостей задля індивідуального розвитку.

Основні концепти такої моделі пропонуємо поділяти на три основні групи:

- 1) соціального спрямування;
- 2) економічного спрямування;
- 3) загального спрямування (рисунок 3.2).

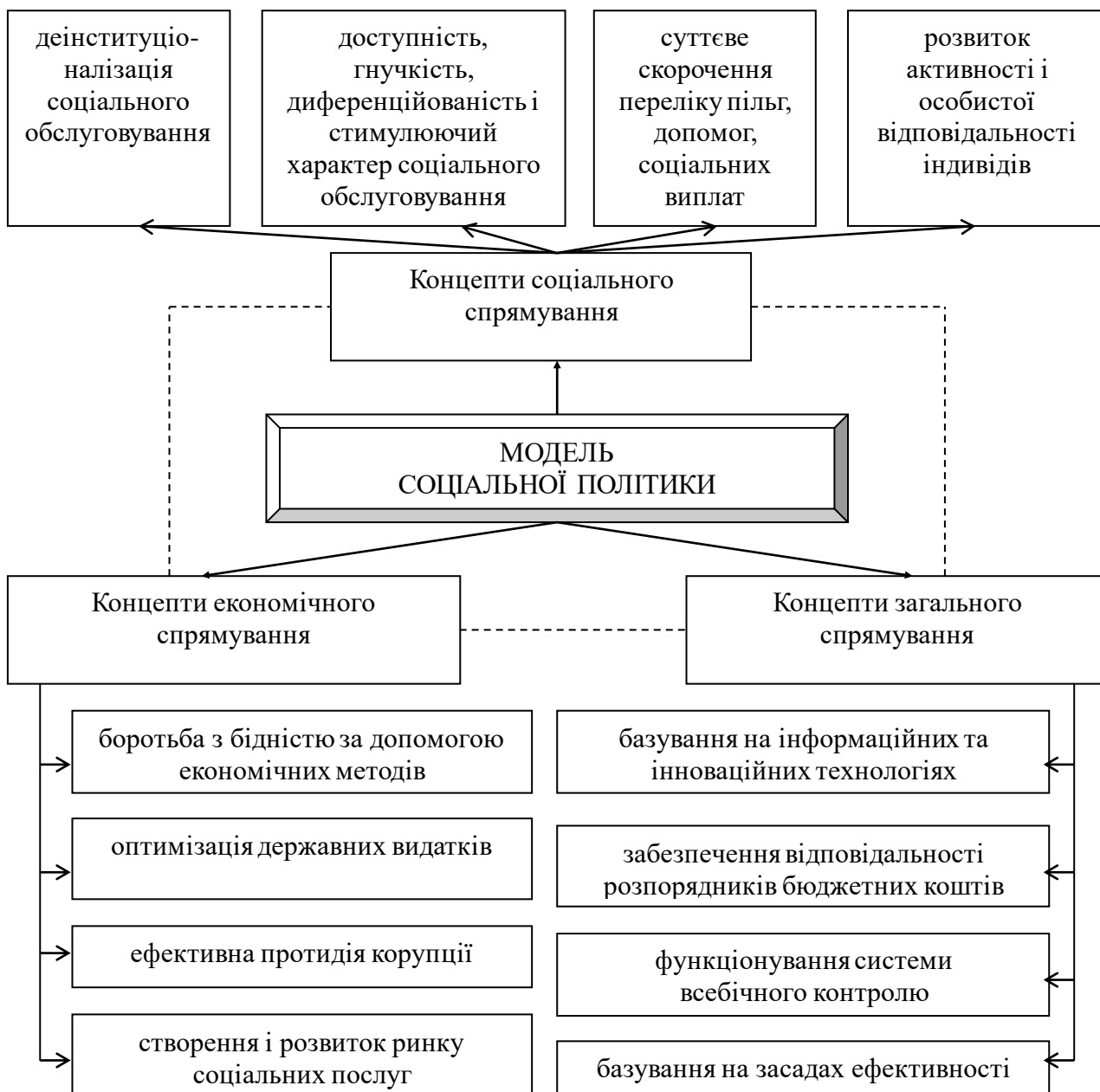

Рисунок 3.2 Основні концепти нової моделі соціальної політики України

Джерело: [64, с. 55]

Звісно, цей поділ є дещо умовним, оскільки всі рішення у контексті соціальної політики завжди мають двоякий ефект – і економічний, і соціальний. Однак в такому випадку маєтсья на увазі, що до базових характеристик моделі

соціальної політики економічного спрямування належать усі ті характеристики, які визначаються в межах економічної політики держави.

Водночас до характеристик соціального спрямування належать ті з них, які, в першу чергу, визначають основи соціального обслуговування і соціальних відносин. Що стосується групи характеристик загального спрямування, то сюди мають увійти всі ті основні засади, на яких мають базуватися процеси формування та реалізації соціальної політики.

За кожною з наведених груп запропоновано ряд характеристик, які мають стати базовими засадами вітчизняної соціальної політики.

Зокрема, у напрямі соціального спрямування необхідно забезпечити:

- деінституціоналізацію соціального обслуговування;
- доступність, гнучкість, диференційованість і стимулюючий характер соціального обслуговування;
- суттєве скорочення переліку пільг, допомог, соціальних виплат тощо;
- розвиток активності і особистої відповідальності індивідів.

Що стосується характеристик, які мають економічне спрямування, то до них вважаємо за необхідне віднести:

- боротьбу з бідністю за допомогою економічних методів;
- оптимізацію державних видатків;
- ефективну протидію корупції;
- створення і розвиток ринку соціальних послуг.

Група характеристик загального спрямування повинна бути орієнтована на те, щоб забезпечити максимальну контрольованість, прозорість та ефективність процесів формування та реалізації державної соціальної політики. Саме тому у цьому напрямі основними концептами нової соціальної політики України мають стати:

- базування на інформаційних та інноваційних технологіях;
- забезпечення відповідальності розпорядників бюджетних коштів;
- функціонування системи всебічного контролю;
- базування на засадах ефективності.

У цілому ж, якщо порівнювати засади пропонованої моделі соціальної політики з найбільш поширеними її типами, які застосовуються різними державами, то можемо сказати, що вона втілює окремі положення ліберальної та соціально-демократичної моделей. Зокрема, від ліберальної моделі вважаємо за необхідне перейняти підхід щодо значного обмеження чисельності пільгових категорій населення та різних видів соціальних допомог і виплат, а від соціально-демократичної – залишити наявність рівних можливостей у індивідів щодо отримання освіти, кваліфікації, роботи тощо [66].

Як перші кроки у напрямку приведення у відповідність соціальної політики України до європейських стандартів, в Україні було розроблено План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Цим планом передбачається реалізація низки напрямів та відповідних заходів:

1) розвиток діалогу з країнами-членами ЄС з питань захисту прав трудових мігрантів – громадян України, а також щодо укладання міжнародних договорів з питань соціального забезпечення через:

– продовження роботи щодо укладення угод про соціальне забезпечення з державами-членами ЄС;

– вивчення досвіду держав-членів ЄС щодо координації соціального забезпечення в рамках ЄС;

2) стимулювання підвищення рівня зайнятості населення, створення та збереження робочих місць, зокрема для вимушено переміщених осіб, та зменшення напруги на ринку праці шляхом залучення клієнтів Державної служби зайнятості до активних програм сприяння зайнятості через:

– підвищення підприємницької активності серед населення та сприяння розвитку малого бізнесу;

– стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць, зокрема для працевлаштування неконкурентоспроможних та вимушено переміщених громадян;

- запровадження механізму працевлаштування безробітних громадян на “транзитні робочі місця” за умови достатності фінансових можливостей;
  - задоволення потреб різних соціальних груп та вікових категорій населення в отриманні доступних інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних послуг;
  - забезпечення конкурентоспроможності зареєстрованих безробітних на ринку праці шляхом організації професійного навчання;
  - запровадження ефективної системи підтвердження результатів неформального професійного навчання;
- 3) удосконалення трудових відносин з урахуванням міжнародних норм і стандартів, підвищення рівня заробітної плати в Україні через:
- внесення змін до законодавства про колективні договори і угоди в частині надання можливості укладати колективний договір фізичним особам, які використовують найману працю; визначення механізму поширення сфери дії галузевої (міжгалузевої) угоди;
  - розробку законодавчого акта щодо приведення поняття мінімальної заробітної плати до міжнародних норм та європейської практики, запровадження нової державної гарантії в оплаті праці – „гарантованої заробітної плати”;
- 4) вивчення та підготовка пропозицій щодо подальшого використання кращого досвіду країн-членів ЄС стосовно усунення та унеможливлення проявів дискримінації за ознакою інвалідності через:
- збір із залученням експертів ЄС інформації про досвід країн-членів ЄС щодо усунення та унеможливлення проявів дискримінації за ознакою інвалідності;
  - аналіз інформації про досвід країн-членів ЄС щодо усунення та унеможливлення проявів дискримінації за ознакою інвалідності;
  - підготовку пропозицій щодо подальшого використання кращого досвіду країн-членів ЄС щодо усунення та унеможливлення проявів дискримінації за ознакою інвалідності;
  - моніторинг виконання пропозицій щодо використання кращого

світового досвіду країн-членів ЄС щодо усунення та унеможливлення проявів дискримінації за ознакою інвалідності;

5) аналіз права ЄС з питань надання соціальних послуг та підготовка у разі потреби відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо приведення законодавства України у відповідність із правом ЄС через:

- розробку проєкту Закону України “Про соціальні послуги” (нова редакція) в частині адміністрування соціальних послуг;

- розробку та затвердження державних стандартів соціальних послуг відповідно до Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати;

- розробку нормативно-правових актів, передбачених Законом України “Про соціальні послуги”, зокрема акта про надання екстрених послуг, перелік медичних протипоказань для надання соціальних послуг;

- розробку нормативно-правових актів, що регулюють діяльність установ, які надають соціальні послуги;

- розробку проєкту нормативно-правового акта щодо запровадження системи оцінювання якості соціальних послуг;

- запровадження системи підвищення кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги;

- розробку та затвердження методичних рекомендацій щодо ведення випадку сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та впровадження інноваційних соціальних технологій, спрямованих на збереження біологічної родини для дитини;

6) розроблення Стратегії подолання бідності через:

- вивчення міжнародного досвіду щодо розробки стратегічних документів з питань подолання бідності та соціального відчуження;

- модернізацію системи соціального страхування з метою підвищення ефективності управління, вдосконалення механізму призначення страхових виплат, забезпечення фінансової стабільності фондів соціального страхування;

- реформування інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; профілактику та попередження підліткової злочинності, потрапляння у складні життєві обставини;
- забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, розв'язання соціально-економічної проблеми у забезпеченні житлом осіб зазначеної категорії;
- збільшення влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейні форми виховання;
- вжиття заходів щодо посилення адресності надання пільг;
- реалізацію пілотного проєкту Світового банку “Модернізація системи соціальної підтримки населення” щодо залучення до зайнятості непрацюючих працездатних одержувачів допомоги малозабезпеченим сім'ям;
- вивчення та аналіз міжнародного досвіду (держав-членів ЄС) щодо запровадження методів вимірювання інвестиційного ризику, процесів управління ризиком та розподілу стратегічних активів, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи;

7) підсилення та реформування Національного механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків через:

- організацію і проведення навчальних заходів з метою підвищення кваліфікації кадрів у сфері забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації за ознакою статі;
- налагодження системи поширення інформації стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та питань, які стосуються дискримінації [40].

3.2. Розвиток соціальної інфраструктури у контексті підвищення якості життя та відтворення робочої сили

Задоволення життєвих потреб населення значною мірою залежить від ефективності функціонування та розвитку соціальної інфраструктури. Вона дає

можливість підвищити якість життя громадян шляхом забезпечення належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня. Ключовою метою функціонування соціальної інфраструктури є створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили [38, с. 118; 39, с. 39].

У науковій літературі висловлюються різні точки зору щодо змісту досліджуваного поняття. Згідно з першим підходом, соціальну інфраструктуру розглядають як комплекс галузей, ототожнюючи їх прямо або опосередковано зі сферою послуг. З іншої точки зору, під соціальною інфраструктурою розуміють сукупність матеріальних об'єктів, які забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя [17, с. 203; 39, с. 38].

Зокрема, Н.Г. Пігуль [39, с. 39] під соціальною інфраструктурою розуміє сукупність об'єктів окремих галузей, що сприяють життєдіяльності суспільства, метою функціонування яких є забезпечення загального рівня життя населення та гармонійного його розвитку. І.П. Кінаш [17, с. 204] вважає, що соціальна інфраструктура – це стійка сукупність речових елементів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт і які створюють умови для раціональної організації всіх видів діяльності – трудової, суспільно-політичної, культурної, сімейно-побутової.

Соціальна інфраструктура входить до складу господарського комплексу кожної адміністративно-територіальної одиниці, а отже, є складовою її функціональної та територіальної структур. Функціональна структура відображає склад та співвідношення груп об'єктів, що виконують певні функції у господарському комплексі, а територіальна структура стосується різних форм просторового зосередження об'єктів та їх територіальних об'єднань.

Соціальна інфраструктура може мати “лінійну” і “точкову” організацію. Під “лінійною інфраструктурою” розуміють мережу залізничних, автомобільних доріг, зв'язку, лінії електропередачі тощо, а “точкова” містить безпосередньо самі об'єкти – школи, лікарні, театри та ін. Можливості соціальної інфраструктури у створенні умов розвитку виробництва та

життєдіяльності населення залежать від її економічного потенціалу, головною складовою якого є основні фонди – будівлі, споруди, комунікації та їх технічне оснащення [38, с. 120].

Галузі соціальної інфраструктури мають такі особливості: характеризуються високою трудомісткістю порівняно з виробництвом матеріально-речовинних благ; частка матеріальних витрат у складі кінцевого виробництва послуг є значно нижчою, ніж у матеріальному виробництві; у складі активів суб'єктів господарювання значний відсоток складають грошові кошти.

До основних передумов і факторів розвитку соціальної інфраструктури належать: особливості процесів глобалізації та децентралізації, геополітичне положення, стабільність соціально-економічного розвитку, а також природно-ресурсні, економічні, демографічні, екологічні й соціальні чинники, структурні зрушення [18, с. 49; 38, с. 119]. У сучасних умовах основними постулатами парадигми розбудови соціальної інфраструктури є: поєднання державного управління й ринкових механізмів саморегулювання, розширення застосування публічно-приватного партнерства у її ключових сферах, забезпечення інтеграції суб'єктів комплексу з іншими видами господарської діяльності [35, с. 155–156].

Соціальну інфраструктуру умовно поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб завдяки належним умовам життя, а соціально-культурна сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає вимогам суспільства до якості робочої сили. До складу соціально-побутової інфраструктури входять: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт, зв'язок тощо. Соціально-культурна інфраструктура представлена такими галузями: освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм, культура, соціальне забезпечення [38, с. 118–119; 41, с. 24]. І.П. Кінаш [16] у соціальній інфраструктурі виділяє соціально-побутову,

соціально-оздоровчу, освітньо-духовну, громадсько-політичну, комунікаційну та соціально-економічну складові.

Отже, соціальна інфраструктура охоплює ланки споживання й обслуговування створених у матеріальному виробництві благ та виробляє власні товари і послуги.

Н.Г. Пігуль до найбільш значущих цільових функцій соціальної інфраструктури відносить: всебічний і повний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних і культурних потреб; створення умов для формування прогресивних тенденцій у демографічних процесах; ефективне використання трудових ресурсів; відтворення робочої сили, яка б відповідала потребам і рівневі розвитку виробництва; забезпечення оптимальних житлово-комунальних і побутових умов життя населення; охорону здоров'я, покращення та збереження фізичного здоров'я населення; раціональне використання вільного часу людей; формування громадської свідомості та наукового світогляду; управління та охорону громадського порядку; розподіл і обмін матеріальних благ [39, с. 39].

Окремі функції орієнтовані на ефект у короткостроковій перспективі та проявляються передусім у підвищенні продуктивності праці й окупності інвестицій в інфраструктуру, а інші, такі як забезпечення духовного й морального розвитку людини, підвищення рівня професійної освіти, реалізуються у середньо- та довгостроковій перспективі і є базою для системного поступу всього суспільства [35, с. 154]. До стратегічних завдань соціальної інфраструктури, зокрема, належать: створення нової психології та стилю життя населення; всебічна підтримка людського розвитку; орієнтація на інтереси населення, сім'ї та відтворення умов їх розвитку; стимулювання зростання індивідуальної економічної свідомості та ініціативи як визначальних факторів територіального розвитку [39, с. 39].

Стан функціонування соціальної сфери тісно пов'язаний з таким поняттям, як якість життя. У свою чергу, оцінювання якості життя здійснюється за такими критеріями: доходи населення; бідність і нерівність; безробіття та

використання робочої сили; динаміка демографічних процесів; освіта та навчання; здоров'я, харчування; житлові умови, інфраструктура, зв'язок; ресурси й стан природного середовища; культура, соціальні зв'язки, сімейні цінності; політична й соціальна стабільність; політичні й громадські інститути (демократія та участь) [9, с. 362].

Таким чином, характерною ознакою соціальної інфраструктури є забезпечення її об'єктами загальних умов для ефективної трудової діяльності, формування фізично та інтелектуально розвинутого, суспільно активного індивіда. Відповідно, рівень розвитку соціальної інфраструктури вказує на ефективність використання матеріальних можливостей для підвищення якості життя населення та відображає рівень соціально-економічного розвитку держави. Запропонована нами структурно-логічна схема функціонування соціальної інфраструктури наведена на рисунку 3.3.

В умовах постіндустріального суспільства з високим ступенем віртуалізації життєвого простору та глобалізації соціально-економічних процесів простежується суттєва зміна вимог сучасної людини щодо власного саморозвитку у контексті задоволення потреб підтримки здоров'я, організації дозвілля, соціалізації та підвищення загального рівня культури. Кожен індивід спонтанним чином або, навпаки, продумано долучається до єдиного соціально-культурного простору, який відтворює накопичені поколіннями культурні цінності і здобутки, створюючи тим самим попит на послуги, що надаються об'єктами соціально-культурного призначення. На рівні підприємства проявляються феномени корпоративної культури, соціально-психологічного клімату, згуртованості трудового колективу. На рівні державного регулювання основною ознакою важливості культурного розвитку суспільства є фінансування об'єктів соціальної інфраструктури. Для досягнення ефекту синергії у зусиллях названих суб'єктів має досягатися погодженість, що, у свою чергу, сприятиме поетапному нарощуванню капіталів здоров'я, освіти, культури, а також інтелектуального і соціального капіталів.

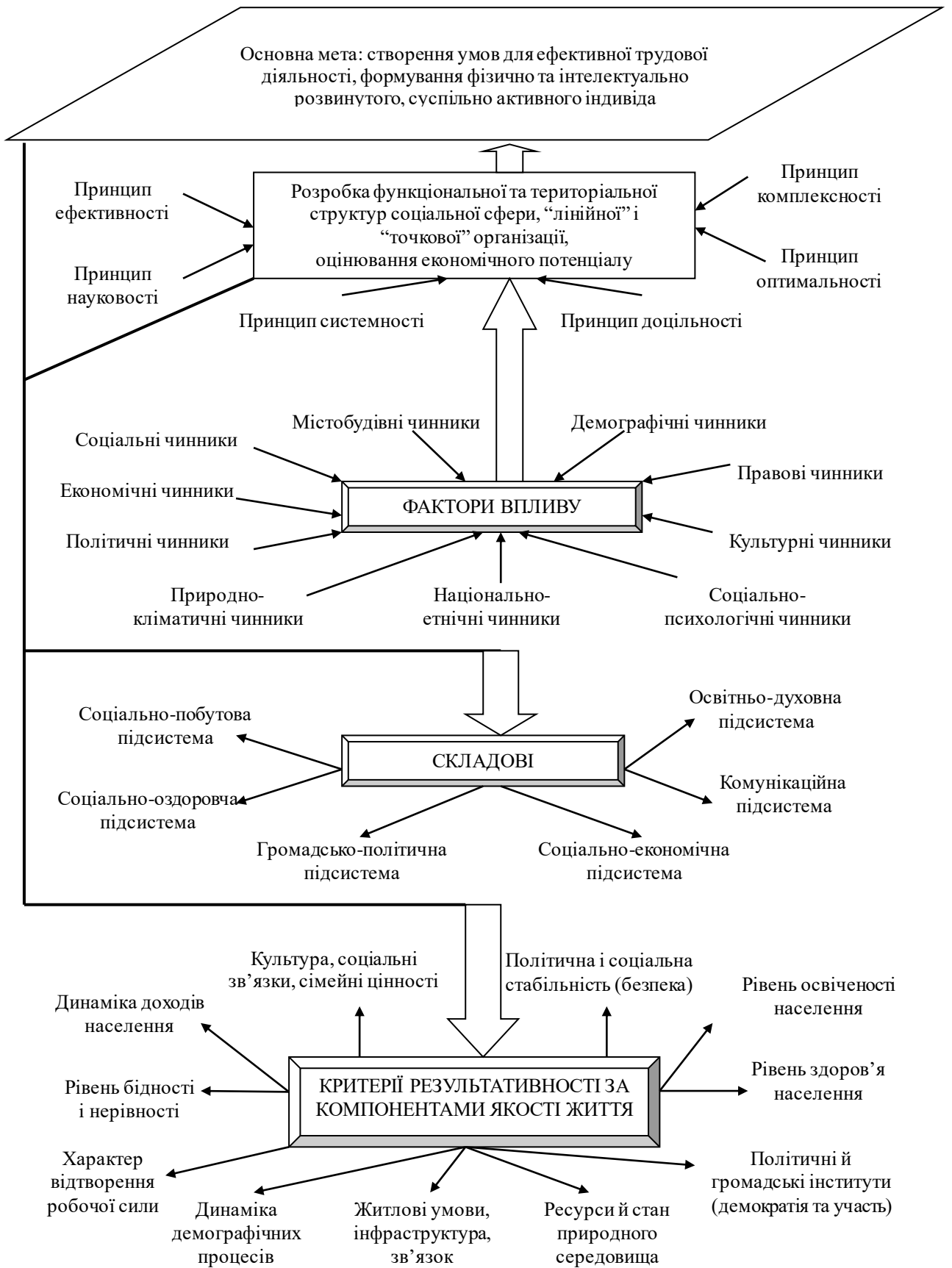

Рисунок 3.3 Структурно-логічна схема формування соціальної інфраструктури відповідно до критеріїв підвищення якості життя і розвитку трудового потенціалу

Джерело: [62, с. 88]

ВИСНОВКИ

В умовах глобалізації перед Україною як демократичною, правовою й соціальною державою постає проблема удосконалення моделі власної соціальної політики, для якої характерні невизначеність і нестабільність. Трансформація соціальної політики, як показує досвід розвинутих демократичних держав, є процесом не спонтанним і вимагає реформування не тільки соціальної сфери. Високий рівень соціального розшарування стає перешкодою на шляху накопичення культурних та інтелектуальних ресурсів модернізації. Соціальний досвід трансформації сучасного українського суспільства свідчить про широкомасштабне залучення механізмів реалізації соціальних моделей, які копіюють досвід демократичних країн. Викликами для України під впливом процесів глобалізації й модернізації постали проблеми соціальної диференціації, посилення соціальної напруженості та незахищеності, політичного й соціального відчуження. Тож можемо говорити про недостатній рівень участі людини як суб'єкта соціальної політики в державно-політичному житті суспільства.

Для становлення й розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки необхідне створення належних передумов у громадянському суспільстві. Неоднорідність суспільства за соціальним критерієм (поділ на багатих і бідних, економічно активне та економічно неактивне населення, зайнятих і безробітних), суб'єктивізм у розумінні соціальної справедливості ставить перед державою складні завдання щодо виконання функції соціального вирівнювання. Водночас, високі морально-етичні стандарти життя, готовність членів суспільства до взаєморозуміння, пошуку компромісу, незважаючи на розходження у соціальному статусі, доходах та способі життя, становлення норм солідарності і взаємодопомоги мають стати запорукою узгодженості індивідуальних систем ціннісних орієнтацій з базовими положеннями соціальної політики держави.

Незважаючи на усі перешкоди, сьогодні країна визначила такі стратегічні напрями розвитку соціальної політики: 1) збільшення уваги на демографічну

політику держави, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме соціального захисту і допоможе розв'язати низку питань соціальної політики; 2) створення екологічно та соціально безпечних умов життя; 3) захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів; 4) обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення; 5) погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат; 6) розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо.

Аналізуючи зміни у сфері соціальної політики під впливом процесів модернізації, важливо взяти до уваги думку про те, що нині життя країни вимірюється та порівнюється не тільки за економічною потужністю, а й за рівнем людського розвитку. Національні держави змушені розбудовувати свою державну політику, зокрема у соціальній сфері, з урахуванням класових відмінностей, з одного боку, і ґрунтуючись на повазі до індивідуальних прав і свобод – з іншого.

Виявлені під час дослідження певні диспропорції у системі соціальних стандартів ведуть до зниження рівня життя в Україні, загострюють проблему бідності і часто стають стимулом для трудової еміграції, що поглиблює економічну та демографічну кризу. Водночас, науково обґрунтовані і визнані більшістю членів суспільства справедливіми соціальні стандарти мають стати запорукою узгодженості між механізмами ринкової саморегуляції (інтенсивність конкуренції, множинність цін, динаміка обсягів продажу та прибутків суб'єктів господарювання) та інструментами державного впливу (встановлення прожиткового мінімуму, ставок оподаткування, гарантування гідного рівня життя кожній людині).

Досвід країн Європи переконує, що політичні прагнення здійснити демократичні перетворення в державі можуть бути марними, якщо не наділені духовними, зокрема гуманними, етичними й моральними вимірами, орієнтованими на обов'язкове врахування приватних інтересів людини та

громадянина, їхню гармонізацію з публічними інтересами суспільства, гарантії прав і свобод людини та механізмів захисту.

Відтак, першочерговим завданням має стати формування нової моделі соціальної політики, яка, базуючись на концепції всебічного розвитку особистості, буде спрямовуватися на створення необхідних умов та надання можливостей людині для індивідуального розвитку. Поєднання критеріїв економічної ефективності та соціальної справедливості реалізується у функції суспільного добробуту, яка об'єднує функції індивідуальної корисності членів суспільства за певними принципами. Змішана економіка поєднує вимоги ринкової раціональності з правом будь-якого індивіда на участь у виробничому житті та достатнє матеріальне забезпечення (“солідарні ринкові відносини”). Якщо ж соціальний і економічний ефекти від політики уряду розбалансовані, перебувають у дисонансі, то зрештою вони в обох сферах спадатимуть. гармонійна єдність економічного й соціального порядків покликана не допустити ситуації, коли функціонування однієї підсистеми завдає шкоди іншій.

Матеріальним підґрунтям ефективної соціальної політики має стати соціальна інфраструктура – зовнішнє середовище, в якому започатковуються процеси самоорганізації завдяки концентрації ресурсу в заданому місці і в певний час. Зокрема, соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), а соціально-культурна – відтворення духовних та інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) властивостей індивіда.

Отже, перед Україною стоїть завдання – розбудовувати сучасну модель власної соціальної політики з урахуванням позитивного досвіду змін і перетворень у моделях соціальної політики демократичних держав. Пошук власного шляху розвитку не має стати копіюванням досвіду розвинутих країн. Реформуючи існуючі механізми вітчизняного регулювання соціальних питань, доцільно враховувати не тільки сучасні тенденції соціальної політики позитивного характеру, а й негативні наслідки перетворень і змін у соціальній політиці демократичних країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О.С. Середній клас як фактор забезпечення стабільності в сучасній Україні. *Гілея. Науковий вісник*. 2011. Вип. 44 (№ 2). С. 350–357.
2. Березюк С.В., Колесов О.С. Особливості формування соціальних стандартів у контексті споживчих витрат в Україні. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 241–247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_2_36 (дата звернення: 01.10.2021).
3. Бикова А.Л., Лобза А.В., Семенова Л.Ю. Прожитковий мінімум як базовий соціальний стандарт в Україні: реалії та проблеми вдосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Економіка і менеджмент”* 2016. Вип. 17. С. 108–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_17_24 (дата звернення: 01.10.2021).
4. Бульба В.Г., Євтухов О.В. Соціальні ризики людського розвитку: сутність та місце в державному управлінні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2. С. 209–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2017_2_32 (дата звернення: 01.10.2021).
5. Бутник О.О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1236> (дата звернення: 02.10.2021).
6. Василик А.В., Кузьменко К.П. Споживчий кошик в Україні: реалії та необхідність удосконалення базових соціальних стандартів. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 17. С. 176–180. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/17_2017/36.pdf (дата звернення: 01.10.2021).
7. Вітер В. Прожитковий мінімум у системі вимірів рівня життя населення України. *Україна: аспекти праці*. 2010. № 1. С. 26–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2010_1_7 (дата звернення: 01.10.2021).
8. Головня О.М., Кінаш І.П. Особливості побудови моделі соціально орієнтованої національної економіки. *Економіка природокористування і сталий*

розвиток. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. № 7 (26). С. 48–55. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/166845> (дата звернення: 21.10.2021).

9. Гордієнко Л.А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1 (2). С. 362–366. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1%282%29__66 (дата звернення: 03.10.2021).

10. Данилюк О.І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка* : електронний журнал. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7056> (дата звернення: 03.10.2021).

11. Денисенко К.В. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз понятійно-категоріального апарату. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 95–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_2_13 (дата звернення: 02.10.2021).

12. Євсєєва О.О. Соціальні стандарти як функціональні орієнтири розвитку соціальної сфери. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 34. С. 375–378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2011_34_224 (дата звернення: 01.10.2021).

13. Ігнатенко Т.С. Пріоритетні завдання політики формування середнього класу в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія “Економіка”*. 2018. Вип. 1. С. 83–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2018_1_14 (дата звернення: 04.10.2021).

14. Іличок Б.І. Соціальні стандарти України: стан та перспективи змін. *Економіка та суспільство* : електронне наукове фахове видання. 2016. Вип. 7. С. 653–659. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/110.pdf (дата звернення: 01.10.2021).

15. Іщенко М.П. Соціальна і гуманітарна політика : навч.-метод. посібник / М. П. Іщенко, А. О. Овчаренко, Я. В. Подолян; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2011. 400 с.

16. Кінаш І.П. Склад та структура соціальної інфраструктури. *Вісник соціально-економічних досліджень* : збірник наукових праць. 2012. № 3 (46).

С. 171–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2012_3%282%29__28 (дата звернення: 05.10.2021).

17. Кінаш І.П. Суть та зміст поняття “соціальна інфраструктура”. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія “Економічні науки”*. 2012. № 2. Т. 1. С. 202–204. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2012_2_1/202-204.pdf (дата звернення: 05.10.2021).

18. Кінаш І.П. Фактори впливу на формування соціальної інфраструктури сталого розвитку України. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2012. № 3 (102). С. 48–51.

19. Клименко В.В., Лозова Г.М. Середній клас: досвід США та українські реалії. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми економіки та управління”*. 2015. № 815. С. 63–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2015_815_11 (дата звернення: 04.10.2021).

20. Колбушкін Ю.П., Клімова О.І., Петрик А.М. Аналіз основних підходів до формування соціально орієнтованої економіки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. № 6 (68). С. 59–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_6_11 (дата звернення: 02.10.2021).

21. Красота О. Середній клас в Україні: сутність та класифікаційні ознаки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Економіка”*. 2011. Вип. 121–122. С. 76–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2011_121-122_23 (дата звернення: 04.10.2021).

22. Кудлаєнко С.В. Державна соціальна політика у сфері економічних відносин: концептуальні засади. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія “Економічні науки”*. 2017. № 2. Т. 1. С. 206–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_2%281%29__40 (дата звернення: 05.10.2021).

23. Ларіна Н.Б. Тенденції трансформації соціальної політики демократичних країн: перспективи для України. *Держава та регіони*. 2014.

№ 3. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drdu_2014_3_9 (дата звернення: 05.10.2021).

24. Лисюк Н.Р. Середній клас як активний суб'єкт соціальних трансформацій в Україні. *Український соціум*. 2006. № 1 (12). С. 65–72.

25. Лопушняк Г.С. Державні соціальні стандарти, гарантії та нормативи: сутнісно-проблемні аспекти. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 491–499. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_74 (дата звернення: 01.10.2021).

26. Лопушняк Г. Економіко-організаційні аспекти забезпечення реалізації права на соціальний захист в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 2 (31). С. 10–15.

27. Лопушняк Г.С. Принципи формування та реалізації державної соціальної політики. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 1. С. 75–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_12 (дата звернення: 05.10.2021).

28. Лопушняк Г. Соціальна політика як визначальний напрям внутрішньої політики держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 244–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_2_34 (дата звернення: 05.10.2021).

29. Мазур Н.О., Ткачук А.В. Прожитковий мінімум у системі соціальних стандартів життя: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика* : збірник наукових праць. 2016. № 2. С. 146–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_2_26 (дата звернення: 01.10.2021).

30. Мороз Н. Середній клас як необхідна умова розвитку громадянського суспільства в Україні. *Сіверянський літопис*. 2013. № 2. С. 112–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2013_2_13 (дата звернення: 04.10.2021).

31. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 23–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_12_7 (дата звернення: 06.10.2021).

32. Насібова О.В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 35–40. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2019/8.pdf (дата звернення: 03.10.2021).

33. Небава М.І. Протиріччя формування прожиткового мінімуму в Україні як базового стандарту соціальної політики. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія “Економіка”*. 2012. Вип. 11. С. 152–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2012_11_19 (дата звернення: 01.10.2021).

34. Огінська А.Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131–136. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2018/29.pdf (дата звернення: 07.10.2021).

35. Осипенко М.В. Соціальна інфраструктура як чинник відтворення людського капіталу. *Наукові праці НДФІ*. 2016. Вип. 3. С. 149–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2016_3_12 (дата звернення: 05.10.2021).

36. Осіпова Л.В., Грицик Н.В. Фінансування соціального забезпечення в умовах децентралізації. *Приазовський економічний вісник* : електронне наукове видання. 2019. Вип. 2 (13). С. 10–15. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/3.pdf (дата звернення: 08.10.2021).

37. Пащенко О.П. Формування середнього класу в Україні: передумови, особливості та перспективи. *Вісник ЖДТУ. Серія “Економічні науки”*. 2008. № 2 (44). С. 349–356. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/95572/91902> (дата звернення: 10.10.2021).

38. Пігуль Н.Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16 (1). С. 117–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2014_16%281%29__19 (дата звернення: 31.10.2021).

39. Пігуль Н.Г. Сутність і значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія “Економічні науки”*. 2013. № 2. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2013_2_7 (дата звернення: 31.10.2021).

40. Підпригора Л.А. Соціальна політика держави як чинник прискорення євроінтеграційних процесів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія “Економіка і право”*. 2015. Вип. 27. С. 41–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_27_8 (дата звернення: 30.10.2021).

41. Пріхно І.М. Фінансові відносини у соціальній сфері. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки”*. 2017. Вип. 44 (2). С. 21–27. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znprchdtu_2017_44\(2\)__5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znprchdtu_2017_44(2)__5) (дата звернення: 30.10.2021).

42. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20> (дата звернення: 10.10.2021).

43. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення: 10.10.2021).

44. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (дата звернення: 10.10.2021).

45. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення: 10.10.2021).

46. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15> (дата звернення: 10.10.2021).

47. Про мінімальний споживчий бюджет: Закон України від 03.07.1991 р. № 1284-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1284-12> (дата звернення: 10.10.2021).

48. Про мінімальні норми соціального забезпечення: МОП, Міжнародний документ, Конвенція від 28.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 10.10.2021).

49. Про прожитковий мінімум: Закон України від 05.07.1999 р. № 966-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 10.10.2021).

50. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 10.10.2021).

51. Рябека О.Г. Проблеми становлення середнього класу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 19. С. 6–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_19_3 (дата звернення: 04.10.2021).

52. Сало Я.В. Методологія і практика оцінки середнього класу як чинника соціально-економічного зростання України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 1. С. 146–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_1_26 (дата звернення: 04.10.2021).

53. Сало Я.В. Середній клас: проблеми формування. *Економіка та суспільство* : електронне наукове фахове видання. 2016. № 4. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5406> (дата звернення: 06.10.2021).

54. Сало Я.В. Середній клас як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Міжнародні економічні відносини та світове господарство”*. 2016. Вип. 7 (3). С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7%283%29__17 (дата звернення: 06.10.2021).

55. Сімкіна О.В. Соціальна політика європейського зразка: пріоритетний досвід для реформ в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 98–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_4_18 (дата звернення: 29.10.2021).

56. Сковронський Д.М. Сучасні моделі соціальної держави. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. 2016. № 850. С. 264–271. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/37352> (дата звернення: 29.10.2021).

57. Скуратівський В. Соціальна сфера і соціальна політика в умовах утвердження базових засад сталого людського розвитку. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2002. № 4. С. 281–285.

58. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27 (1). С. 80–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2017_27%281%29__12 (дата звернення: 28.10.2021).

59. Смагло О.В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38 (2). С. 70–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_38%282%29__16 (дата звернення: 28.10.2021).

60. Татаревська М. Місце і роль заробітної плати у формуванні середнього класу. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2010. № 4. С. 88–97.

61. Фурсін О.О. Формування концепції соціально-ринкового господарства і соціально-орієнтованого управління. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 86–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2009_36_10 (дата звернення: 02.10.2021).

62. Хитра О.В., Андрусишена І.В. Розвиток соціальної інфраструктури у контексті підвищення якості життя та відтворення робочої сили. *Бізнес та умови його розвитку: національна та міжнародна практика*: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 16 травня 2020 р.). Одеса: ЦЕДР, 2020. С. 85–89.

63. Хитра О.В. Ефективна соціальна політика як ознака синергетичності сучасного суспільства. *Economy and Human-Centrism: the Modern Foundation for Human Development*: International scientific conference (April 24, 2020. Leipzig, Germany). Riga, Latvia: “Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. pp. 102–106.

64. Хитра О.В., Красовський В.О. Особливості формування та напрями удосконалення соціальної політики України. *Теоретичні та практичні аспекти*

антикризового регулювання економіки: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 11 квітня 2020 р.). Одеса: ЦЕДР, 2020. С. 52–56.

65. Хитра О.В., П'ятак К.Ю. Система державних соціальних стандартів як базис формування соціально орієнтованої ринкової економіки. *Регіональна економіка та управління*. 2020. Вип. 2 (28). С. 137–146.

66. Чорна Л.О., Кудлаєнко С.В. Соціальна політика України: особливості та напрями розвитку. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 16–20. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/18_2018/4.pdf (дата звернення: 27.10.2021).

67. Шишкіна О.О., Погоріла Г.В. Визначення прожиткового мінімуму для працездатних осіб: практичний аспект. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія "Економічні науки"*. 2015. Вип. 1. С. 178–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuvgr_ekon_2015_1_23 (дата звернення: 01.10.2021).

68. Шостак Л.В., Данечкіна А.О. Формування споживчого кошику в Україні та за кордоном. *Інфраструктура ринку* : електронний фаховий науково-практичний журнал. 2017. Вип. 6. С. 172–176. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/SHostak-L.-V..pdf> (дата звернення: 10.10.2021).

69. Шостак Л.В., Михальчук М.О. Соціальні гарантії як фінансовий чинник забезпечення рівня життя населення. *Інфраструктура ринку* : електронний фаховий науково-практичний журнал. 2018. Вип. 17. С. 375–381. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/63.pdf (дата звернення: 31.10.2021).

70. Яременко Л.М., Пономаренко Я.А. Соціально-економічне значення споживчого кошика в Україні. *Економіка та суспільство* : електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 15. С. 634–639. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/96.pdf (дата звернення: 10.10.2021).